

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

ABİŞOV ASƏF MƏHƏBBƏT

(magistrantin A.S.A.)

**«MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI
FƏALİYYƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ»**

M Ö V Z U S U N D A

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı:

060403 «Maliyyə»

İxtisaslaşma:

“Sığorta işinin təşkili”

Elmi rəhbər:

Dos.İBRAHİMOVA R.A.

Magistr proqramının rəhbəri:

Prof.KƏRİMOV A.M.

Kafedra müdiri:

Prof.M.X.HƏSƏNLİ

BAKİ – 2015

MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

MÜNDƏRİCAT

	Səh
GİRİŞ	3
I FƏSİL MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN MƏZMUNU VƏ FORMALARI	5
§1.1. Dünya təsərrüfatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər.....	5
§1.2. Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin mahiyyəti, məqsədi və formaları.....	14
II FƏSİL MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ ƏSASLARI	28
§2.1. Müəssisə maliyyəsi və valyuta münasibətləri.....	28
§2.2. Müəssisənin maliyyə resurslarının və valyuta vəsaitinin formalaşması	36
§2.3. Azərbaycan Respublikasında valyuta münasibətlərinin idarə olunmasının hüquqi əsasları.....	42
III FƏSİL MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNDƏ KREDİT-MALİYYƏ MEXANİZMİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ	
§3.1. Müəssisənin xarici ticarət əməliyyatlarında tətbiq olunan hesablaşma formaları.....	50
§3.2. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar müəssisənin beynəlxalq bank kreditləşdirilməsi.....	55
§3.3. Lizinq – müəssisənin beynəlxalq maliyyələşmə forması kimi.....	58
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	69
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	80

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyəti xarici ticarət, xidmət və işin həcmnin artması ilə əlaqədar olaraq əhəmiyyətli səviyyədə genişlənir.

Hal-hazırda ölkədə təsərrüfat fəaliyyətinin əsas həlqəsini müəssisə təşkil edir və o, xarici iqtisadi fəaliyyətin əsas həlqəsidir. Müəssisə səviyyəsində xarici iqtisadi fəaliyyətin əsas formaları realizə olunur.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyəti istehsal-təsərrüfat fəaliyyətindən ibarətdir ki, bu fəaliyyətin tərkibinə də malların idxal gəvə ixracı, müştərək sahibkarlıq, həmçinin istehsal, elmi-texniki kooperasiya və s.daxildir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq müəssisələr sərbəstləşdilər və xarici tərəfdaşları ilə ticarət, xidmət və s. əməliyyatların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan məsələləri sərbəst həll etmək hüququna malik oldular.

Beləliklə, müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyəti ölkələr arasında malların və xidmətlərin və s. ixrac və idxalından ibarətdir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət ölkənin iqtisadiyyatının sabitləşdirilməsi və inkişafının ən vacib amillərindən biridir.

Ölkələr arasında xarici iqtisadi fəaliyyətin yaranması zəruriliyi onların iqtisadi resurslara qeyri-bərabər həcmdə malik olmaları və müxtəlif məhsulların səmərəli istehsalı, fərdi texnologiyaların mövcudluğu və s. əlaqədardır. Yuxarıda qeyd olunanlar mövcud magistr dissertasiyasının mövzusunun aktual olduğunu göstərir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi:

Bazar münasibətlərinin inkişafının müasir dövründə həm dövlətlərarası və həm də müəssisələrin xarici iqtisadi əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı ilə əlaqədar məsələlər dövlətin iqtisadi-maliyyə siyasətində mühüm yer tutur.

Azərbaycanda xarici ticarətin açıqlıq dərəcəsi yüksək olmaqla bərabər, xarici ticarət həcmindəki artımın ÜDM artımına müsbət təsiri birbaşa xarici investisiya qoyuluşları və turizm gəlirlərinin təsirindən daha yüksəkdir, yəni, respublikada

həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində xarici ticarət fəaliyyətinin ÜDM-un formalaşsında rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu isə Azərbaycan Respublikasında xarici iqtisadi siyasətin, o cümlədən, xarici ticarət sisteminin təşkilinin daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir. Bu istifadədə xarici ticarət siyasətinin təkmilləşdirilməsi, idxalı əvəz edən yerli malların istehsalını stimullaşdırmaq «qeyri-neft sektoru» üzrə ixracın artırılmasına, o cümlədən özəl bölmənin ixraca təşviqinə geniş yer vermək lazımdır. Sonra, xarici ticarət prosesinin sadələşdirilməsi ilə ticarətin genişləndirilməsi üçün tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Magistr dissertasiyasının predmetini müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətində meydana çıxan iqtisadi münasibətlər təşkil edir.

Dissertasiyanın obyektini müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyəti, maliyyə resursları, valyuta vəsaiti, xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar kredit-hesablaşmalar sistemi və s. təşkil edir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti işin yazılışı prosesində əldə edilmiş nəticə və təkliflər uyğun subyektlər tərəfindən istifadə edilə bilər.

Belə ki, dissertasiya işində aşağıdakı məsələlər öz tədqiqini tapmışdır:

1. Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin məzmunu və formaları;
2. Müəssisələrdə valyuta münasibətləri;
3. Müəssisənin valyuta vəsaiti;
4. Beynəlxalq bank kreditləşməsi;
5. Xarici ticarət əməliyyatlarında tətbiq olunan hesablaşma formaları.
6. Sair.

Dissertasiyanın həcmi və quruluşu:

Magistr dissertasiyası giriş, üç fəsil, nəticə, təkliflər və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I fəsil «Müasir dövrdə müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin məzmunu və formaları», II fəsil «Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin təşkili əsasları».

I FƏSİL

MÜASİR DÖVRDƏ MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN MƏZMUNU VƏ FORMALARI

§1.1. Dünya təsərrüfatı və beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

Dünya təsərrüfatı – bir sistemdir və bu sistemə ayrı-ayrı ölkələrin milli təsərrüfatları daxildir. Ölkələrin milli təsərrüfatları beynəlxalq əmək bölgüsü, ticarət-istehsal, maliyyə və elmi-texniki əlaqələrlə birləşirlər.

Dünya təsərrüfatının formalaşmasının əsasını əməyin ictimai bölgüsü təşkil edir ki, nəticədə hər bir ölkə vahid dünya təkrar istehsal prosesinin bir həlqəsini təşkil edir.

Hal-hazırda dünya təsərrüfatını aşağıdakı quruluşa malikdir:

- malların və xidmətlərin dünya;
- kapitalın dünya bazarı;
- iş qüvvəsinin dünya bazarı;
- beynəlxalq valyuta sistemi;
- beynəlxalq kredit-maliyyə sistemi.

Dünya təsərrüfatının subyektlərinə isə daxildir:

1. Dövlətlər öz iqtisadi kompleksləri ilə;
2. transmilli şirkətlər;
3. beynəlxalq təşkilatlar və institutlar.

Ölkələrin iqtisadi inteqrasiyaya qoşulmasının amilləri sonrakılardır: ölkənin sənayeləşməsi, elmi-texniki tərəqqinin nəticələrinin tətbiqi; istehsalda və ticarətdə xərclərin aşağı salınması vəzifələri və gəlirin təmin olunması.

Qeyd olunan bu amillir və əvə vəzifələr aşağıdakıları müəyyən edir:

- beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin xarakterini və formalarını;
- dünya təsərrüfatının hər bir subyektinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə iştirakının xüsusiyyətlərini;

- kredit-maliyyə qarşılıqlı əlaqələrinin xarakterini.

Hal-hazırda dünya təsərrüfatı subyektləri arasında beynəlxalq iqtisadi münasibətlər aşağıdakı formalarda realizə olunur:

1. malların və xidmətlərin beynəlxalq ticarəti;
2. maliyyə-kredit münasibətləri;
3. kapitalın investisiyası (kapitalın aparılması və gətirilməsi);
4. ödəmə – maliyyə münasibətləri.

Cədvəl 1.1.1.

Dünya təsərrüfatı sisteminə daxil olan MDB ölkələrinin idxalı və ixracı (milyard ABŞ dolları)*

Ölkələr	2005	2010	2011	2012	2013
Azərbaycan					
ixrac	4347,2	21360,2	26570	23908	23975
idxal	4211,2	6600,6	9756	9652	10712,5
saldo	136	14759,6	16814,9	14255	13262,9
Rusiya					
ixrac	241,5	397,1	516,7	525,4	526,4
idxal	98,7	228,9	305,8	314,2	317,7
saldo	142,8	168,2	211	211,2	208,8
Ermənistan					
ixrac	1,0	1,0	1,3	1,4	1,5
idxal	1,8	3,7	4,1	4,8	4,5
saldo	0,8	-2,7	-2,8	-2,8	-3,0
Belarus					
ixrac	16	25,3	41,4	46,1	37,2
idxal	16,7	34,9	45,8	46,4	43,0
saldo	-0,7	-9,6	-4,4	-0,3	-0,3

Gürcüstan					
ixrac	0,9	1,1	1,6	2,2	2,4
idxal	2,5	4,5	5,2	7,1	7,9
saldo	-1,6	-3,4	-3,6	-4,9	5,0
Qazaxistan					
ixrac	27,8	60,3	87,6	86,4	82,5
idxal	17,4	31,1	37,1	46,3	48,9
saldo	10,4	29,2	50,5	40,1	33,6
Qırğızistan					
ixrac	0,7	1,8	2,2	1,9	2,0
idxal	1,2	3,2	4,3	5,6	6,1
saldo	-0,5	-1,4	-2,1	-3,7	-4,1
Moldova					
ixrac	1,1	1,5	2,2	2,2	2,4
idxal	2,3	3,9	5,2	5,2	5,5
saldo	-1,2	-2,4	-3,0	-3,0	-2,9
Tacikistan					
ixrac	0,9	1,2	1,2	1,3	1,2
idxal	1,3	2,7	2,7	3,2	4,1
saldo	-0,4	-1,6	-1,5	-1,9	-2,9
Türkmənistan					
ixrac		9,7	16,8	20,0	-
idxal		8,2	11,4	14,1	-
saldo		1,5	5,4	5,9	-
Ukrayna					
ixrac	34,2	51,4	68,4	68,8	63,3
idxal	36,1	60,7	82,6	84,7	77
saldo	-1,9	-9,3	-14,2	-15,9	-13,7

**Azərbaycanın Statistik göstəriciləri. 2014*

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları dünya təsərrüfatı sistemində daxil olan MDB ölkələrinin idxal və ixrac əməliyyatlarının 2005-2013-cü illərdə dinamikasını xarakterizə edir. Belə ki, MDB dövlətləri arasında Azərbaycanda idxal və ixrac dövriyyəsinin həcmi daha böyükdür, yəni 2013-cü ildə ixracın həcmi 23972 milyard ABŞ dollarını, idxal dövriyyəsi isə 10712,5 milyard ABŞ dolları məbləğində olmuşdur.

Beynəlxalq əməkdaşlıq cəmiyyətin həyatının bütün tərəflərini, yəni iqtisadi, sosial və maliyyə sferalarını əhatə edir.

Cədvəl 1.1.2.

Azərbaycanın ixracında əsas tərəfdaşların xüsusi çəkisi (%)

Dövlətlər	2010		2013	
	faizlə	yeri	faizlə	yeri
İtaliya	33	1	25	1
Fransa	8,7	2	4,7	6
ABŞ	7,6	4	4,1	10
Ukrayna	4,2	5	0,9	21
Rusiya	3,6	8	4,5	8
Gürcüstan	1,9	11	2,2	14
Türkiyə	0,8	22	2,2	12
İran	0,6	26	0,3	31
Qazaxıstan	0,2	34	0,3	21

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.*

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları Azərbaycan Respublikasının ixracında əsas tərəfdaşlarının xüsusi çəkisini və yerini xarakterizə edir. Qeyd etmək lazımdır ki,

Azərbaycan ixrac əməliyyatlarında 40 ölkə ilə əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıqda 2013-cü ildə İtaliya 25%, Fransa 4,7, Türkiyə 2,2 faizi vəs. Təşkil etmişdir. Lakin İranın xüsusi çəkisi 0,3%, Qazaxıstanın 0,3%, Ukraynanın 0,9% olmuşdur.

Dövlətlərin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakı onlara ixtisaslaşmanı dərinləşdirməyə, maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyini yüksəltməyə, ümumi daxili məhsulun həcmi artırmağa imkan verir. Xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafı nəticəsində ayrı-ayrı ölkələrin nisbətən az xərclə istehsal edə bildikləri məhsullar üzrə ixtisaslaşması və bu məhsulların nisbətən böyük xərclə istehsal etdikləri məhsullara mübadilə etməsi nəticəsində əlavə gəlir əldə edə bilməsi mümkün olur.

Ölkələr arasında xarici iqtisadi fəaliyyətin yaranması zəruriliyi onların iqtisadi resurslara (torpaq, xammal, investisiya və s.) qeyri-bərabər həcmdə malik olmaları və müxtəlif məhsulların səmərəli istehsalı, fərdi texnologiyalar və ya resursların müxtəlif kəmiyyət kombinasiyasını tələb etməsidir.

Ölkələrin malik olduqları belə nisbi üstünlüklər xarici iqtisadi əlaqələrin, xüsusilə də xarici ticarətin inkişafını zəruri edir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət iki və daha çox ölkə arasında aparılan istənilən təsərrüfat əlaqələridir.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətdə əsas kimi qəbul etdiyi məqsədləri üç qrupa bölmək olar: staşın artırılması, resursların əldə olunması, təchazit və satış mənbələrinin diversifikasiyası.

Ölkənin iqtisadi inkişaf strategiyasından və mövcud vəziyyətdən asılı olaraq xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi həyata keçirilir. Tənzimlənmə tədbirləri inzibati və iqtisadi tədbirlərə ayrılır. Belə tədbirlərə gömrük rüsumlarının nizamlaşdırılması, xidmətlərin məhdudlaşdırılması, valyuta kursunun idarə edilməsi vergi mexanizminin tətbiqi və s. göstərmək olar.

Cədvəl 1.1.3.

Xarici ticarət dövriyyəsi

(mln.ABŞ dolları)

	2000	2205	2010	2012	2013
Bütün dövriyyə:	2917,3	8558,4	27960,8	48813	43551,2
O cümlədən:					
ixrac	1745,2	4347,2	21360,2	34160	32838,7
idxal	1172,1	4211,2	6600,6	9652,9	10712,5

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014*

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları Azərbaycan Respublikasının 2000-2013-cü illərdə xarici ticarət dövriyyəsi 2917,3 milyon ABŞ dollarından 43551,2 milyon ABŞ dollarına çatmışdır ki, bunu da qənaət bəxş hesab etmək olar. Belə ki, xarici ticarət dövriyyəsi 2013-cü ildə 2000-ci ilə nisbətən 40634 mln.ABŞ dolları həcmində artmışdır.

Dünya təcrübəsində xarici iqtisadi fəaliyyətinin müxtəlif növləri var. Onlara aşağıdakılar daxildir:

- xarici ticarət. Xarici ticarət sənaye və istehlak mallarının idxal və ixracını nəzərdə tutur;
- müştərək sahibkarlıq. Müştərək müəssisələr ölkə ərazisində xarici tərəfdaşla müxtəlif müəssisələrin təşkilini nəzərdə tutur;
- investisiya əməkdaşlığı. Bu fəaliyyət növü, xarici investisiyaların mənfəət almaq məqsədi ilə müxtəlif layihələrə qoyulmasını nəzərdə tutur;
- xidmətlərin göstərilməsi. Bank, sığorta və turizm biznesində əməkdaşlığı nəzərdə tutur.

Hal-hazırda xarici iqtisadi fəaliyyətin əsas forması kimi xarici ticarət çıxış edir.

Xarici ticarət fəaliyyətində xarici ticarət əməliyyatlarının 4 növü mövcuddur:

- *ixracat əməliyyatları*. Bu əməliyyatlar xaricə malların aparılmasını və texniki sənədlərin satışını nəzərdə tutur;

- *idxal əməliyyatları* – xarici tərəfdaş tərəfindən malın alınması və ölkə daxili bazarında onun satışı;

- *reixracat əməliyyatları*. Əvvəllər ölkəyə gətirilən malların xaricə aparılması;

- *reidxalat əməliyyatları*. Əvvəllər ölkədən ixrac edilən malların ölkəyə gətirilməsi.

Cədvəl 1.1.4.

Azərbaycanın idxalında əsas tərəfdaşların xüsusi çəkisi (2010-2013 illər)

Dövlətlər	2010		2013	
	Faizlə	yerə	faizlə	yeri
Rusiya	17,3	1	14,1	1
Türkiyə	11,7	2	13,7	2
Almaniya	9,2	3	7,1	4
Çin	8,9	4	5,3	6
Ukrayna	7,1	5	5,5	5
Böyük Britaniya	4,6	6	12,5	3
Qazaxıstan	4,4	7	2,9	10
ABŞ	3,1	8	3,5	8
Fransa	1,6	15	4,0	7
BƏƏ	0,9	21	0,9	18

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014*

Azərbaycan Respublikası xarici iqtisadi fəaliyyəti ilə əlaqədar idxal əməliyyatlarında 40 ölkə ilə əməkdaşlıq edir. Bu ölkələr Rusiya, Türkiyə,

Almaniya, Çin, ABŞ, Fransa, BƏƏ daxildir. Azərbaycanın idxal əməliyyatlarında əsas tərəfdaşları arasında böyük xüsusi çəkini Rusiya (14,1%), Türkiyə (13,7%), Böyük Britaniya (12,5%) malikdir. Lakin ABŞ – 3,5%, Çin – 5,3%, BƏƏ – 0,9 faizi və s. təşkil edirlər.

2012-ci il ərzində respublikanın rezidenti və qeyri-rezidentləri tərəfindən 155 ölkə ilə aparılmış xarici ticarət əməliyyatlarının həcmi 33,56 milyard ABŞ dolları olmuşdur. Bu dövr ərzində 23,91 milyard ABŞ dolları dəyərində mal ixrac, 9,65 milyard ABŞ dolları müsbət saldo yaranmışdır.

İxrac əməliyyatlarında dövlət sektorunun payı 22,48 milyard ABŞ dolları (94,02%), özəl sektorun payı 1,2 milyard ABŞ dolları (5,02%), fiziki şəxslərin payı isə 0,23 milyard ABŞ dolları (0,96%) olmuşdur.

İxrac əməliyyatlarının 23,21 faizi İtaliya, 7,91 faizi Hindistan, 7,43 faizi Fransa, 7,35 faizi İndoneziya, 6,97 faizi İsrail, 6,70 faizi ABŞ, 4,04 faizi Almaniya, 4,01 faizi Rusiya, 3,49 faizi Yunanıstan dövlətləri ilə, qalan 28,89 faizi isə digər dövlətlərlə aparılmışdır.

İdxal əməliyyatlarında dövlət sektorunun payı 2,05 milyard ABŞ dolları (21,25%), özəl sektorun payı 7,15 milyard ABŞ dolları (74,09%), fiziki şəxslərin payı isə 0,45 milyard ABŞ dolları (4,66%) olmuşdur.

İdxal əməliyyatlarında ayrı ölkələrin payı aşağıdakı kimi olmuşdur.

Türkiyə – 15,75%,

Rusiya – 14,28%,

Almaniya – 8,08%,

ABŞ – 7,41%,

Çin – 6,55%,

Ukrayna – 5,58%,

Böyük Britaniya – 5,14%,

Qazaxıstan – 3,53%,

İtaliya – 2,71%,

Sair dövlətlər – 30,97%.

Ümumilikdə xarici ticarətdə mal dövriyyəsi üzrə əməliyyatların 17,31 faizi İtaliya, 6,97 faizi Rusiya, 6,90 faizi ABŞ, 6,32 faizi Türkiyə, 5,84 faizi Fransa, 5,84 faizi Hindistan, 5,35 faizi İndoneziya, 5,20 faizi Almaniya, 5,15 faizi İsrail dövlətləri ilə qalan 35,12 faizi isə dünyanın digər ölkələri ilə həyata keçirilmişdir.

§1.2. Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin mahiyyəti, məqsədi və formaları

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyəti onun istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə edir. Müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinə isə malların idxal və ixracı, müştərək sahibkarlıq, istehsal və elmi-texniki kooperasiya daxildir.

Azərbaycanda müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətinin islahatı 90-cı illərə, yəni bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünə təsəldüf edir. Beləliklə, bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar müəssisələr sərbəst qaydada xarici bazara çıxmaq hüququna malik oldular. Onlar sərbəst qaydada öz tərəfdaşları ilə müqavilə bağlaya, valyuta hesabları açmağa bilirlər. Beləliklə, müəssisələr xarici iqtisadi fəaliyyətdə əsas həlqəni təşkil edir.

Müəssisə maliyyəsi dövlətdə maliyyə sisteminin vacib tərkib hissəsidir. Müəssisə valyuta əməliyyatlarını həyata keçirərsə, o zaman o valyuta münasibətləri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir. Valyuta münasibətləri müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətində meydana çıxır.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə müəssisələrdə valyuta münasibətləri aşağıdakı hallarda baş verir:

- iqtisadi, pul, kredit və maliyyə münasibətləri sistemində valyuta münasibətlərinin fəaliyyəti;
- malların dəyərinin xarici valyuta ilə ifadəsində hərəkəti zamanı və s.

Ölkələr arasında xarici iqtisadi əlaqələrin yaranması zəruriliyi, əsasən iki amillə izah olunur. Bunlardan biri, ölkələrin iqtisadi resurslara (torpaq, xammal, əmək, investisiya) qeyri-bərabər həcmdə malik olmaları və ikincisi isə, müxtəlif məhsulların səmərəli istehsalı, fərqli texnologiyalar və ya resursların müxtəlif kəmiyyət kombinasiyasını tələb etməsidir. Ölkələrin malik olduqları belə nisbi üstünlüklər xarici iqtisadi əlaqələrin, xüsusilə də xarici ticarətin inkişafının əsasında dayanır. *Məhdud iqtisadi resurslardan daha çox məhsul əldə olunması məqsədilə təsərrüfatçılığın səmərəli aparılması zəruriliyi, hər bir konkret*

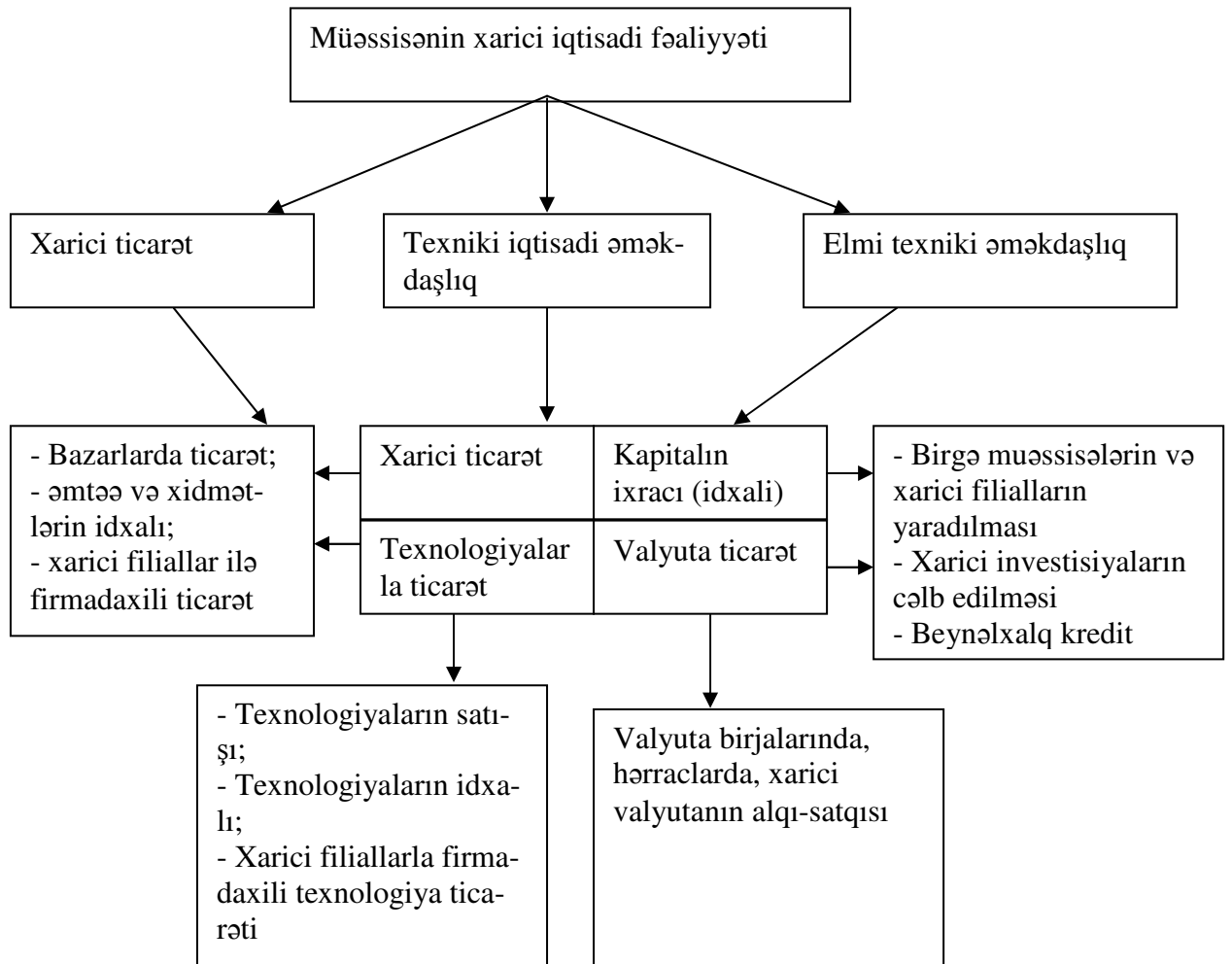
məhsulun istehsalı iqtisadi resurslara görə nisbi üstünlüklərə malik olan ölkədə həyata keçirilməsini tələb edir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət iki və daha çox ölkə arasında aparılan istənilən təsərrüfat əlaqələridir. Müəssisənin xarici iqtisadi əlaqələri isə onun (müəssisənin) xarici ölkələrlə ticarət-iqtisadi, istehsal və elmi-texniki əməkdaşlığının, valyuta.maliyyə və kredit münasibətlərinin formalaşmasına istiqamətlənmiş fəaliyyəti nəzərdə tutur. Müəssisələr özlərinin xarici iqtisadi məqsədlərinə nail olmaq üçün bəzən ölkə daxilində istifadə etdikləri təsərrüfatçılıq formalarından fərqlənən xarici iqtisadi əməliyyatların aparılması formalarını seçməli olurlar. Bu formaların seçilməsinə yalnız qarşıya qoyulmuş məqsədlər deyil, həm də müəssisənin fəaliyyət göstərəcəyi xarici mühit də xeyli dərəcədə təsir göstərir.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətdə əsas kimi qəbul etdiyi məqsədləri üç qrupa bölmək olar: satışın artırılması, resursların əldə olunması, təchizat və satış mənbələrinin diversifikasiyası.

Müəssisə və firmalar, bəzən, öz ölkələrinin daxili bazarındakı tələbdən yüksək istehsal gücünə malik olurlar. Bu, həm ölkənin öz tələbatlarından artıq olan kəşf edilmiş təbii ehtiyatların həcmi ilə, həm də müəyyən məhsul üzrə konkret istehsal güclərinin miqyası ilə əlaqədar ola bilər. Xüsusən, kiçik dövlətlər böyük dövlətlərə nisbətən xarici ticarətə daha çox mepyilli olurlar. Bunun səbəblərindən biri müəssisənin optimal ölçüsü ilə bağlıdır. Belə ki, bir sıra məhsullar üzrə müəssisə o zaman rentabelli olur ki, o, böyük həcmdə məhsul istehsal etsin, lakin kiçik ölkədə bu istehsalın həcmnin daxili tələb məhdudluğundan, onların inkişaf imkanları xarici ticarətlə bilavasitə əlaqədar olur.

Müəssisə xarici ölkəyə məhsul ixrac etməklə öz mənfəətini artırma bilər. Lakin bu, həmin ölkədə rəqabət mühitinin səviyyəsi ilə bilavasitə bağlı olur. Belə ki, istehsal olunan məhsul öz ölkəsi üçün texniki və iqtisadi baxımdan məqbul məhsul olsa da, digər ölkə üçün yeni ola bilər. İstehsalçı müəssisə öz məhsulunun satış coğrafiyasını genişləndirmək və habelə məhsulun həyat tıskının müxtəlif mərhələlərinə uyğun ölkələr üzrə reallaşdırmaq işini həyata keçirilməklə öz mənfəətini artırma bilər.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətində idxal-ixrac əməliyyatları əsas yer tutur. İdxal və ixrac əməliyyatları müəssisə tərəfindən xarici tərəfdaşlarla bağlanmış müqavilə əsasında və ya ticarət vasitəçilərinin iştirakı ilə həyata keçirilir.

Müəssisənin ixrac əməliyyatlarına faktiki ixrac, kreditə ixrac, təkrar ixrac (reeksport), konsiqnasiya (məhsulun komissiyon şərtlərlə satışı) yolu ilə ixrac və müvəqqəti ixrac əməliyyatları aiddir.

Ölkədə istehsal emal və təkrar emal olunan məmulatların əcnəbi ölkələrə satışı faktiki ixrac adlanır.

Kreditə ixrac faktiki məhsul ixracından sonra haqqı müəyyən şərtlərlə və hər hansı müddət ərzində ödənilən əməsulların ixracını nəzərdə tutur.

Cədvəl 1.2.1.

Azərbaycanda idxal və ixrac dövriyyəsi (milyard ABŞ dolları)

	2000	2005	2010	2013
İxrac	1745,2	4347,2	21360,2	32838,7
İdxal	1172,1	4211,2	6600,6	10712,5
Saldo	573,1	136,0	14759,6	22126,2

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.*

Yuxarıdakı cədvəl məlumatları Azərbaycanın idxal və ixrac əməliyyatları arasındakı saldonun 2000-2013-cü illərdəki vəziyyətinin xarakterizə edir. Belə ki, cədvəl məlumatlarından görüldüyü kimi, 2000, 2005, 2010 və 2013-cü illərdə Azərbaycanın xarici ölkələrdə ixracının həcmi idxalından çox olmuş, yəni saldo (qalıq) 2000-ci ildə 573,1 milyard ABŞ dollarını, 2005-ci ildə 136 milyard ABŞ dollarını, 2010-cu ildə 14759,6 milyard ABŞ dollarını, 2013-cü ildə isə 22126,2 milyard ABŞ dollarını təşkil etmişdir.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyəti istehsal-təsərrüfat fəaliyyətindən (əmtəələrin idxal və ixracı) müştərək sahibkarlıq, istehsal və elmi-texniki fəaliyyət və s.) ibarətdir. Bazar iqtisadiyyatına keçid ilə əlaqədar təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formalarından asılı olmayaraq müəssisələr xarici iqtisadi fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün məsələləri sərbəst qaydada həyata keçirmək hüququna malik oldular.

Dünya təcrübəsində müəssisələrin fəaliyyətinin müxtəlif növləri mövcuddur.

1. Xarici ticarət: Xarici ticarət hazır məhsulun, sənaye və istehlak malların idxal və ixracını və s. nəzərdə tutur;

2. Müştərək sahibkarlıq. Müştərək sahibkarlıq ölkə ərazisində xarici investorun iştirakı ilə məhsulun mənimsənilməsi və istehsalı ilə əlaqədar müxtəlif müəssisələrin təşkilini nəzərdə tutur;

3. İnvestisiya əməkdaşlığı. İnvestisiya əməkdaşlığı xarici investisiyaları mənfəət və ya qiymətli kağızlar almaq məqsədi ilə müxtəlif layihələr qoyulması deməkdir;

4. Xidmətlərin göstərilməsi. Bu bank, sığorta, turizm xidmətləri sahəsində əməkdaşlığıdır;

5. Elmi-texniki əməkdaşlıq. Elmi-texniki əməkdaşlıq birgə elmi-tədqiqat işlərini və xarici ölkələrin sifarişləri üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını nəzərdə tutur.

Hal-hazırda Azərbaycanda xarici iqtisadi fəaliyyətin əsas formasını xarici ticarət fəaliyyəti təşkil edir ki, bu da ölkələr arasında əmtəə və xidmətlərin idxal-ixracından ibarətdir.

Cədvəl 1.2.2.

Ölkələr üzrə xarici ticarət əlaqələri

(min ABŞ dolları)

Dövlətlər	2010		2013	
	idxal	ixrac	idxal	ixrac
Cəmi:	6600611,6	21360210,2	10712502	23975416,8
O cümlədən:				
MBA ölkələri	2051109,3	1983871,2	2553243	1509637,9
ABŞ	206271,1	1627999,8	376485,7	990279,9
BƏƏ	56644,1	14913	94818,5	8588,7
Böyük Britaniya	302757,2	64441,6	1333987,1	484363,6
Çin	587618,7	338850,5	566342,9	88629,2
Fransa	136135,5	185652,3	425437	1131117,5

Hindistan	35803,7	299642,6	49648,6	1098412,5
İran	118238,6	12498,7	207682	73347,4
Türkiyə	771442,4	170893,7	1463804	525985,8

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014*

Azərbaycan Respublikasının təxminən 150 ölkə ilə xarici ticarət əlaqələri var. Belə ki, 2010-cu ildə Azərbaycanın xarici ölkələrə idxalının həcmi 6600611,6 min ABŞ dolları, 2013-cü ildə isə 10712502 min ABŞ dolları olmuşdur. Lakin ixrac əməliyyatlarının həcmi isə 2010-cu ildə 21360210,2 min ABŞ dolları, 2013-cü ildə isə 23975416,8 min ABŞ dollarını təşkil etmişdir.

Xarici ticarət əlaqələrinin təşkili bir neçə mərhələni əhatə edir.

I mərhələdə müəssisə hansı məhsulu, hansı xidməti xarici bazarda satacağını müəyyən etməlidir.

II mərhələdə müəssisə öz tərəfdaşını axtarmalıdır və bu zaman müəssisə aşağıdakı məsləhətlərə xüsusi fikir verməlidir:

- firmanın maliyyə vəziyyətini;
- xarici bazardakı iş təcrübəsini;
- qəbul etdiyi öhdəçiliyin yerinə yetirilməsini;
- firmanın texniki vəziyyətini.

III mərhələdə müəssisə xarici iqtisadi əlaqə üçün danışıqlar aparmalıdır.

Cədvəl 1.2.3.

Xarici ticarət dövriyyəsi (faizlə)

Göstəricilər	2000	2005	2010	2012	2013
Bütün dövriyyə	148	120	106,5	103,9	102,7
O cümlədən:					
ixrac	113,1	120,2	106,9	88,7	100,7
idxal	187,7	119,8	105,0	145,3	109,1

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.*

Cədvəl məlumatları 2000-ci ildən 2013-cü ilə qədər olan ayrı-ayrı illərdə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsinin faizlə icrasını xarakterizə edir. Belə ki, bu icra faizi 2000-ci ildə 148%, 2005-ci ildə 120 faiz olduğu halda 2010-cu, 2012-ci və 2013-cü illərdə isə əvvəlki illərlə müqayisədə aşağı düşmüşdür.

Müəssisələrin xarici iqtisadi, yəni xarici ticarət fəaliyyətində xarici ticarət əməliyyatlarının aşağıdakı növləri mövcuddur:

- idxal əməliyyatları;
- ixrac əməliyyatları.

İxrac əməliyyatları xarici əməkdaşa xaricə aparmaq üçün malların satılmasını nəzərdə tutur. İxrac əməliyyatları həmçinin, xarici tərəfdaşa texniki sənədlərin satılması da daxildir.

İdxal əməliyyatlarına isə xarici tərəfdaşdan malların alınmasını və ölkə daxilindəki bazarda satılması deməkdir.

Fəaliyyətdə olan qanunvericiliyə əsasən hər hansı bir müəssisə və ya təşkilat Azərbaycan Respublikasında sərbəst qaydada xarici bazara çıxmaq hüququna malikdir. Bu hüquqa əsasən müəssisə xarici ticarət əməliyyatları ilə əlaqədar bütün məsələləri özü sərbəst həll etməlidir.

Müəssisənin xarici ticarət əlaqələrinin təşkili bir mərhələni əhatə edir.

I mərhələ: Bu mərhələdə müəssisə xarici bazarda hansı məhsulu və xidməti realizə edəcəyini seçməlidir.

Bu mərhələdə müəssisə eyni zamanda, xarici bazardan hansı məhsulunu və ya texniki sənədləri alacağını müəyyən etməlidir.

Müəssisənin xarici ticarət əlaqələrinin təşkilinin *ikinci mərhələsində* isə xarici əməkdaşın axtarılması təşkil edir. Bunun üçün müəssisə potensial əməkdaş ola biləcək firma haqqında məlumat toplamalıdır. Xarici əməkdaş haqqında məlumat toplayan zaman aşağıdakı məsələlərə xüsusi diqqət vermək lazımdır.

- işgüzar dünyada firmanın səviyyəsinə və maliyyə vəziyyətinə;
- firmanın xarici bazarda iş təcrübəsinə;
- firmanın qəbul etdiyi öhdəliklərin yerinə yetirməsinə;

- firmanın texniki vəziyyətinə;
- firmanın avadanlıqlarının və işçilərinin biliyinin iş təcrübəsinin və s. səviyyəsinə.

Laki onu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzən xarici firma haqqında tam məlumat toplamaq mümkün olmur. Çünki həmin məlumatların müəyyən hissəsini kommersiya sirri təşkil edir.

Müəssisələrin xarici ticarət əlaqələrinin təşkilinin son mərhələsini üçüncü mərhələ təşkil edir. Bu mərhələdə xarici ticarət fəaliyyəti ilə əlaqədar danışıqlar aparılır. Belə danışıqların aparılması prosesində aşağıdakı tələblərin dəqiq qeyd olunması zəruridir:

- müqavilənin fəaliyyətinin aid olduğu ərazi;
- müqavilənin fəaliyyət müddəti;
- hər iki tərəfin hüquq və öhdəlikləri;
- xidmətlərin və malların siyahısı;
- xarici ticarət sazişi bağlanılan zaman rəhbər götürülən hüquq.

Danışıqların nəticəsi kimi bağlanılan xarici ticarət kontraktı çıxış edir.

Cədvəl 1.2.4.

2013-cü ildə Azərbaycana mühüm növ məhsulların idxalı (min ABŞ dolları)

	Malların adı	Məbləğ
1	İri buynuzlu heyvan əti	12289,8
2	Quş əti	1959,2
3	Süd	9441,3
4	Kərə yağı	21313,7
5	Pendir	13995
6	Yumurta	9245

7	Kartof	7211,4
8	Təzə tərəvəz	4051,4
9	Təzə meyvə	13506,2
10	Çay	20321,8
11	Buğda	395282
12	Düyü	6625,8
13	Bitki yağları	68571
14	Ət kolbasası	2590
15	Xam şəkər	201516
16	Qənnadı məmulatı	24944,9
17	Şokolad	46731,9
18	Makaron	3590,1
19	Çörək	26156,4
20	Mineral sular	37049
21	Pivə	450,3
22	Üzüm şərabı	2590
23	Etil spirti	678
24	Araq	9069,4
25	Tütün	5784
26	Sürtgü yağları	39825,5
27	Elektrik enerjisi	7724,8
28	Dərman vasitələri	214183,9
29	Mineral gübrələr	50551,6
30	Sabun	9742,3
31	Kondisionerlər	2996,2
32	Soyuducular	2996,3
33	Paltaryuyan maşınlar	7582,4
34	Hesablama maşınları	46295,8
35	Mobil telefonlar	4192,9

36	Avtobuslar	38186
37	Mebellər	15287,5
38	Yük avtomobilləri	100282

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.*

Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, 2013-cü ildə Azərbaycana 38 adda mühüm məhsul növləri idxal olunub. Həmin ildə Azərbaycanın idxalında əsas tərəfdaşların sayı isə 40 ölkə olmuşdur. Əsas idxal məhsullarına ət, süd, yağ, meyvə, kartof, düyü, tütün məişət avadanlıqları, dərman vasitələri və s. daxildir. Qeyd etmək lazımdır ki, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasında idxalın məbləği 10712,5 milyon ABŞ dolları olmuşdur. Belə ki, Azərbaycana iribuynuzlu heyvanlar - Hindistan, Ukrayna, Macarıstan, süd məhsulları - Ukrayna, Rusiya, Türkiyə, Almaniya, təzə meyvə - İran, Türkiyə, Çin, Fransa, çay - Hindistan, İran, Türkiyə ölkələrdən idxal olunub.

Xarici ticarət kontraktı – xüsusi sənəddir. Bu sənəddə alıcı ilə satıcı arasında bağlınalın alqıs-satqı müqaviləsində bütün şərtlər tam əks olunmalıdır.

Xarici ticarət kontraktı bir tərəfin malları digər tərəfin mülkiyyətinə verilməsi və digər tərəfin malları qəbul edib onun üçün müəyyən qiymətlərin ödənilməsi haqqında öhdəlikləri nəzərdə tutur.

Kontraktın məzmunu hər ki tərəfi tərəfindən müəyyən edilir və çox hallarda malların xüsusiyyətindən, daxili qanunlardan, ticarət ənənələrindən və s. asılı olmalıdır. Xarici ticarət haqqında beynəlxalq kontrakt demək olar ki, 12 bölmədən ibarətdir və hər bir bölmə danışıqlar zamanı alıcı ilə satıcı arasında razılaşdırılmalıdır.

Kontraktın, onun imzalanması yeri və tarixi, tam hüquqi adı (alıcı və satıcının) göstərilməlidir.

Kontraktın bölmələri aşağıdakı kimi adlandırılır:

1. Kontraktın predmeti;
2. Malın keyfiyyəti;

3. Kontraktın qiyməti və ümumi məbləği;
4. Mal göndərilməsinin müddətləri;
5. Ödəmənin şərti. Bu bölmədə ödəmənin valyutası, ödəmənin yeri və müddətləri və ödəmənin üsulu (nağd, kredit və ya avans). *Bu bölmədə eyni zamanda hesablaşma forması da göstərilir.*

- inkasso ilə hesablaşma (əvvəlcədən və ya sonradan aksept yolu);
- akkreditiv forma;
- bank köçürülməsi;
- açıq hesab.

Inkasso və akkreditiv hesablaşma formaları beynəlxalq hesablaşmalarda daha geniş tətbiq olunur, çünki bu hesablaşma formaları daha etibarlıdır və həm alıcıya, həm də satıcıya müəyyən təminatlar verir.

6. Təhvil – qəbul. Bu bölmədə malın təhvil verilməsi və alıcı tərəfindən qəbul edilməsi yeri mütləq bu bölmədə göstərilməlidir. Mütlət malın verilməsi və qəbulu növü alıcı ilə satıcı arasında razılaşdırılmalıdır. Məsələn, əvvəlcədən qəbul növündə malın qəbulu müəssisədə aparılır. Məqsəd malın keyfiyyətini və s. yoxlamaq və nöqsanları aşkar etməkdir.

Və yaxud. Son qəbul növü. Belə qəbul kontraktıda göstərilən yerdə və müddətdə aparılır. Məqsəd, malın mövcud miqdarını və keyfiyyətinin müəyyən etməkdir. Kəmiyyət və keyfiyyətinə görə malın yoxlanılmasının üsulları aşağıdakı kimi ola bilər:

- tam yoxlama (yəni, bütün mallar yoxlanılır);
- seçmə üsulu ilə yoxlama (alıcının seçdiyi mallar yoxlanılır).

Beləliklə, malın verilməsi və qəbulu yerə mütləq bağlanmış kontraktıda göstərilməlidir. Buy er həm alıcının, həm də satıcının ölkəsi, müəssisə, satıcının ambarı və liman ola bilər.

7. Malların qablaşdırılması.

8. Sanksiyalar. Sanksiyalar xarici ticarət kontraktında nəzərdə tutulan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulur. Belə sanksiyalara daxildir:

- mal göndərilməsi müddətinin pozulması üçün (satıcıdan alınan cərimə). Bu cərimə vaxtında göndərilməyən malın dəyərinin 8-10%-ni təşkil edir.

- göndərilən malın keyfiyyətinin yaxşı olmaması və miqdarının çatışmamasına görə cərimə. Belə cərimə hər iki tərəf arasında razılaşdırıl və kontrakt da göstərilir.

Kontrakt da eyni zamanda alıcıya tətbiq edilən sanksiyalar da göstərilir. Məsələn, əgər alıcı akkreditivin açılmasını ləngidirsə, o zaman ona cərimə tətbiq olunacaq.

9. Arbitraj. Bu bölmədə hər iki tərəf arasında kontraktı

İcra edən zaman baş verən mübahisələrin həlli qaydası göstərilir. Məsələn, mübahisələr, Londonun Ticarət Palatasının Arbitraj Məhkəməsində həll oluna bilər.

10. Fors-majör.

«Fors-majör» bu şəraitdir. Həm şərait kontraktın icra olunmasına mane olur. Lakin kontrakt imzalanan zaman belə qeyri-müəyyən şəraiti görmək mümkün deyil. Məsələn, təbii fəlakət (yanğın, su basma, zəlzələ, müharibə, epidemiya və s. «Fors-majör» şəraiti baş verdikdə o zaman müəssisə o biri müəssisəyə bu barədə məlumat göndərməlidir.

11. Sair şərtlər.

12. Tərəflərin hüquqi ünvanları.

Beləliklə, xarici ticarət kontraktı – xarici ticarət əlaqəsi faktını təsdiq edən əsas sənəddir.

Cədvəl 1.2.5.

2013-cü ildə Azərbaycandan mühüm növ

məhsulların ixracı

(min ABŞ dolları)

Nö	Məhsulların adları	Məbləğ
1	Təzə tərəvəz	5595,2
2	Təzə meyvə	173311,6

3	Kartof	21510,0
4	Çay	44343
5	Bitki yağları	110009,4
6	Şəkər	243642,5
7	Meyvə və tərəvəz konservləri	12033,3
8	Üzüm şərabı	6895,1
9	Spirтли içkilər	20065,2
10	Tütün	10757,4
11	Xam neft	20244052,8
12	Avtomobil benzini	22415,4
13	Kerosin	233006
14	Maye yanacaq	60127
15	Sürtgü yağları	27350,0
16	Təbii qaz	701980,2
17	Elektrik enerjisi	24849,0
18	Polietilen	75810,5
19	Qoyun və quzu dəriləri	5529,7
20	Pambıq	5741,8
21	Qara metalların yarım fabrikatları	81882,3
22	Emal olunmamış aliminium	81882,3
23	Ətriyyat və əzcasçılıq üçün bitkilər	5215,2
24	Meyvə və tərəvəz şirələri	9931,7
25	Neft koksu	17176,9

**Azərbaycanın statistik göstəciləri.2014*

Cədvəl məlumatları Azərbaycan Respublikasından xarici ölkələrə 28 adda məhsulları tərəfdaşları olan 40 ölkəyə ixrac etdiyini xarakterizə edir. Belə ki, Azərbaycan müəssisələri xarici ölkələrə təzə meyvə və tərəvəz, çay, bitki yağları, şəkər, meyvə və tərəvəz, çay, bitki yağları, tərəvəz konservləri, xam neft, avtmobil

benzini, kerosin, maye yanacaq, elektrik enerjisi, meyvə və tərəvəz şirələri, pambıq, təbii qaz və s. İxrac edirlər. Bu məhsullar Rusiya Respublikası, Gürcüstan, Ukrayna (kartof, təzə tərəvəz, təzə meyvə, bitki yağları və s.) şəkər (İraq, Əfqanıstan, Qazaxıstan və s.), üzüm şərabı, şirələr (Rusiya, Ukrayna, Polşa, Litva və s.), İtaliya, İndoneziya, Fransa, Hindistn, Ukrayna və s. (xam neft) ixrac edirlər.

II FƏSİL

MÜƏSSISƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLİ ƏSASLARI

§2.1. Müəssisə maliyyəsi və valyuta münasibətləri

Müəssisə maliyyəsi iqtisadi kateqoriya kimi pul münasibətlərinin məcmuunu ifadə edir. Xarici iqtisadi fəaliyyət göstərən müəssisələrdə pul münasibətlərinin tərkibinə valyuta əməliyyatları nəticəsində meydana çıxan valyuta münasibətləri də daxildir. Valyuta münasibətləri bölgü proseslərində iştirak etdikcə maliyyə münasibətləri kimi çıxış edirlər.

Müəssisələrin valyuta münasibətləri aşağıdakı şəraitdə müəyyən edilir:

- valyuta münasibətlərinin iqtisadi, pul, kredit və maliyyə münasibətləri sistemində fəaliyyət göstərməsi;
- xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar valyuta münasibətlərinin milli, dövlətlərarası, beynəlxalq hüquqi tənzimləmədən asılılığı;
- xarici valyuta ilə ifadə olunan dəyərin hərəkətinin xaricdən ayrılması mümkünlüyü.

Valyuta münasibətləri kredit, ödəmə-hesablaşma, büdcə, vergi sistemində vacib yer tutur.

Valyuta münasibətləri xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar müəssisə, firma, şirkət və s. subyektlərdə meydana çıxan pul münasibətləri sisteminin ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Valyuta münasibətləri kapital və fond bazarında real fəaliyyət göstərir.

Valyuta münasibətləri müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin daxili və xarici iqtisadi aspektlərini əhatə edir. Belə ki, valyuta münasibətləri əmtəə, pul, kredit, xarici valyuta, maliyyə, büdcə, vergi, maliyyə resursları kimi kateqoriyalar ilə əməliyyatlar zamanı realizə olunur.

Dünya təsərrüfatında valyutanın fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan münasibətlərin məcmusu beynəlxalq valyuta münasibətləri adını almışdır. Bu münasibətlərin

təşkili forması olan dünya valyuta sistemi beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin bütün formalarını beynəlxalq ticarəti, kapital ixracını, turizmi və s. müşayiət edir. Buna səbəb valyutanın bütün iqtisadi münasibətlərdə əsas ödəniş vasitəsi, bütün dünya üzrə yığım və borc vasitəsi olmasıdır. Valyuta münasibətlərinin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə mühüm rolu onun tənzimlənməsi məsələlərini aktuallaşdırır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində beynəlxalq valyuta münasibətləri bazar və dövlət tərəfindən tənzimlənilir. Valyutalara tələb və təklif, onların məzənnə nisbəti valyuta bazarında formalaşır. Başqa sözlə, müvafiq münasibətlərin bazar tənzimlənməsi tələ və təklif qanununa əsaslanır. Bu qanunların fəaliyyəti isə bazar mexanizmində təzahür edir.

Bazar və dövlət valyuta tənzimlənməsi bir-birini tamamlayır. Belə ki, bazar mexnizmi rəqabətə əsaslanaraq inkişaf üçün stimulyar yaradır, dövlət tənzimlənməsi isə valyuta münasibətlərinin bazar tənzimlənməsinin neqativ nəticələrinin aradan qaldırılmasına yönəldilir. Onlar arasındakı nisbət tez-tez dəyişir. Böhran, müharibə, müharibədən sonrakı dağıntılar şəraitində dövlət valyuta tənzimlənməsi üstünlük təşkil edir, İqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması şəraitində valyuta əməliyyatlarının liberallaşdırılması baş verir və bu sahədə bazar rəqabətinə şərait yaradır. Lakin, dövlət valyuta əməliyyatlarını nizama salmaq üçün həmişə valyuta nəzarətini həyata keçirir.

Valyuta tənzimlənməsi – beynəlxalq hesablaşmaların və valyuta əməliyyatlarının aparılması qaydalarının dövlət tərəfindən müəyyən olunmasıdır. Birbaşa valyuta tənzimlənməsi qanunvericilik olunmasıdır. Birbaşa valyuta tənzimlənməsi qanunvericilik aktları vasitəsilə, dolayısı valyuta tənzimlənməsi isə bazarın iqtisadi agentlərinin davranışına iqtisadi, o cümlədən, maliyyə-kredit üsulları ilə təsir göstərmək yolu ilə həyata keçirilir. Valyuta tənzimlənməsi milli, beynəlxalq və regional səviyyədə reallaşır. Dövlətlər səviyyəsində valyuta (maliyyə) nəzarəti orqanları tərəfindən aparılır. Azərbaycanda valyuta tənzimlənməsini həyata keçirən əsas orqan – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankıdır. Mərkəzi Bank «Valyuta tənzimi haqqında» Azərbaycan Respublikasının

qanununa əsasən valyuta tənzimlənməsi sahəsində aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Azərbaycan Respublikasında xarici valyutanın və xarici valyutada qiymətli kağızların tədavülü qaydasını müəyyən edir;

- valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsinə dair normativ aktlar qəbul edir;

- rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikasında xarici valyuta ilə və xarici valyutada qiymətli kağızlarla əməliyyatlar aparması qaydalarını, habelə Azərbaycan Respublikasında qeyri-rezidentlərin Milli valyuta ilə və milli valyutada qiymətli kağızlarla əməliyyatlar aparması qaydalarını müəyyən edir;

- rezidentlərə məxsus xarici valyutanın və xarici valyutada qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasına məcburi köçürülməsi, gətirilməsi və göndərilməsi qaydasını, habelə Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında rezidentlər tərəfindən xarici valyuta hesablarının açılmasının hal və şərtlərin müəyyən edir;

- valyuta əməliyyatları aparmaq üçün banklara və digər kredit təşkilatlarına lisenziya verilməsinin ümumi qaydalarını müəyyən edir və onlara bu məqsədlə lisenziyalar verir;

- valyuta əməliyyatları üzrə uçotun, hesabatın, sənədləşmənin və statistikanın vahid formalarını, habelə onların təqdim olunması qaydasını və müddətlərini müəyyən edir;

- qəbul edilmiş beynəlxalq standartlar əsasında Azərbaycan Respublikası üzrə valyuta əməliyyatlarının statistikasını hazırlayır və dərc edir.

Valyuta münasibətlərinin tənzimlənməsinin beynəlxalq qurumu olan BVF səhmdar müəssisəsi kimi qurulmuşdur. Burada hər bir iştirakçının fondun fəaliyyətinə təsir edən səsələrinin sayı kapitalda olan kvotası ilə müəyyən olunur. Ən çox kvotaya malik olduğuna görə ABŞ Ən çox səsə də malik ölkədir.

Valyuta-kredit münasibətlərinin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsində BVF-nin roluna aşağıdakıları da aid etmək olar:

- BVF valyuta məzənnələri rejiminin dövlətlərarası tənzimlənməsini həyata keçirir;

- SDR buraxmaq yolu ilə BVF şərtsiz likvid vəsait yaratmaq səlahiyyətinə malikdir. Bu vəsait isə tədiyə balansı kəsirinin ödənilməsinə şərait yaradır;
- Fond qızılın demonetizasiyası siyasətinin icrasındadır;
- Fondun tənzimləmə fəaliyyətinin mühüm istiqaməti valyuta məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılmasıdır;
- BVF üzv ölkələrə kredit verməklə beynəlxalq valyuta-kredit münasibətlərinin tənzimlənməsinə iştirak edir;
- BVF – daim üzv ölkələrin makroiqtisadi siyasətinə və dünya iqtisadiyyatının qurumuna təsir və nəzarət edir.

Valyuta və bütövlükdə bazar münasibətlərinin tənzimlənməsi sistemində mühüm rol oynayan valyuta siyasəti ölkənin cari və strateji məqsədlərinə uyğun olaraq beynəlxalq valyuta və digər iqtisadi münasibətlər sferasında həyata keçirilən tədbirlər kompleksidir. Dövlətlərsə valyuta münasibətlərinin tənzimlənməsinə yönəlmiş tədbirlərin məcmuusu kimi valyuta siyasəti iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir. Onun başlıca məqsədləri, müvafiq olaraq iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə, işsizliyin və inflyasiyanın qarşısının alınmasına, tədiyə balansının tarazlığının təmin edilməsində ifadə olunur.

Valyuta böhranının aradan qaldırılması və valyuta sabitliyinin təmin edilməsi; valyuta məhdudiyyətlərinin tətbiqi, valyuta dönərliyinə keçid, valyuta əməliyyatlarının liberallaşdırılması kimi istiqamətlər valyuta siyasətinin əsas vəzifələrindəndir.

Qeyd edildiyi kimi, valyuta siyasətinin mühüm formalarından biri valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyasının təmin olunmasıdır. Valyuta ehtiyatlarının diversifikasiya – valyuta siyasətinin forması kimi beynəlxalq hesablaşmaların təmin edilməsi, valyuta müdaxiləsinin həyata keçirilməsi və valyuta itkilərinin qarşısının alınması məqsədilə valyuta ehtiyatlarının tərkibinə müxtəlif valyutaların daxil edilməsi yolu ilə valyuta ehtiyatlarının strukturunun tənzimlənməsinə yönəldilmişdir. Bu valyuta ehtiyatlarının diversifikasiyası siyasəti, adətən qeyri-sabit valyutaların satılması və daha sabit valyutaların, habelə beynəlxalq hesablaşmaların aparılması üçün lazım olan valyutaların alınması yolu ilə həyata

keçirilir. Bir çox ölkələr hazırda bəzi aparıcı dövlətlərin möhkəm dönərli valyutalarından (əsasən, ABŞ dolları, İNGiltərə funt sterlinqi, Yaponiya ieni və s.) özləri üçün valyuta ehtiyatı yaradırlar.

Valyuta siyasətinin ənənəvi formalarından olan *devalvasiya* – Milli valyutanın məzənnəsini xarici valyutalara və ya beynəlxalq pul vahidlərinə, keçmişdə isə qızıla nisbətən rəsmən aşağı salınmasında ifadə olunur. *Devalvasiya siyasətinin əsas məqsədi aşağıdakılardır:*

- ixracatı stimullaşdırmaq və idxalatı azaltmaqla xarici ticarət balansının və müvafiq olaraq tədiyyə balansının kəsirini aradan qaldırmaq və ya azaltmaq;
- daxili qiymətlərlə xarici qiymətlər arasında yaranmış qeyri-mütənasibliyi aradan qaldırmaq.

Devalvasiya ölkənin tədiyyə balansına ciddi təsir göstərir və bu təsir devalvasiyanı həyata keçirən ölkə ilə digər ölkələrdəkm tələb və təklifin vəziyyətindən asılı olur. Bu siyasətin həyata keçirildiyi zaman xarici valyutalara nisbətən ixrac qiymətləri azalır. İxrac malları qiymətinin azalması ilə əlaqədar olaraq ölkə mallarına xarici tələb artır. Bu tələb ixrac malları qiymətlərini devalvasiyadan əvvəlki səviyyəyə doğru apardığı halda, idxal malları bahalaşdığı üçün idxala tələb məhdudlaşır. Nəticədə xrici ticarət balansının müvazinəti təmin olunur.

Devalvasiyanın əsas məqsədi tədiyyə balansındakı kəsiri ləğv etməkdir. Valyuta siyasətinin forması kimi devalvasiyanın müvəffəqiyyəti daxili qiymətlərin səviyyəsinin sabit saxlanmasına yönəldilmiş tədbirlərin səmərəsindən asılıdır.

Bir sözlə, devalvasiya siyasətinin müsbət nəticəsi – tədiyyə balansının kəsirinin azalmasında, mənfi nəticəsi isə ölkədə qiymətlərin artması və məşğulluq səviyyəsinin aşağı düşməsində ifadə olunur.

Milli valyutanın məzənnəsinin xarici valyutalara və ya beynəlxalq pul vahidlərinə, keçmişdə isə qızıla nisbətən rəsmən artırılması – revalvasiya adını almışdır. Bu siyasətin əsas məqsədi idxalı artırmaq, ixracatı azaltmaqla xarici ticarət balansının və müvafiq olaraq tədiyyə balansının müsbət saldosunu aşağı salmaqdır. Revalvasiya zamanı milli valyutanın məzənnəsinin rəsmən yüksəldilməsi

nəticəsində ixrac mallarının qiymətləri yüksəlir, idxal mallarının isə qiymətləri aşağı düşür. Nəticədə ölkəyə məhsul idxalı artır, ixrac isə azalır və müvafiq olaraq tədiyə balansının müsbət saldosu azalır.

Valyuta siyasətinin tərkib hissəsi kimi valyuta məhdudiyyətləri aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- valyuta məzənnəsinin sabitliyinin qorunması;
- tədiyə balansının tarazlaşdırılması;
- strateji və taktiki vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün valyuta dəyərlilərinin dövlətin sərəncamında cəmləşdirilməsi.

Valyuta məhdudiyyətləri xarici ticarətdə, «görünməyən» əməliyyatlarda, kapitalın və kreditin hərəkətində, qızıl və xarici valyutalarla aparılan əməliyyatlarda və s. tətbiq olunur.

Valyuta məhdudiyyətlərinin iki sahəsi; tədiyə balansının cari əməliyyatları, o cümlədən, ticarət və «görünməyən» əməliyyatlar, maliyyə əməliyyatları, o cümlədən, kapitalın və kreditin hərəkəti, mənfəətin, köçürülməsi, vergi və digər ödəmələr fərqləndirilir.

Tətbiq sahəsindən asılı olaraq valyuta məhdudiyyətləri müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Tədiyə balansının cari əməliyyatları üzrə valyuta məhdudiyyətlərinin aşağıdakı formaları fərqləndirilir:

- ixracçıların valyuta dxilolmalarının (tam və y qismən) mərkəzi banka və ya valyuta lisenziyası olan müvəkkil banklara məcburi satılması;
- xarici ixracçıların əmtəə satışından əldə etdikləri vəsaitlərin dondurulması və bu vəsaitlərdən istifadə imkanlarına məhdudiyyətlər qoyulması;
- idxalçılara xarici valyuta satışının məhdudlaşdırılması. Bəzi ölkələrdə idxalçı idxal lisenziyası almıq üçün banklara müəyyən məbləğdə Milli valyuta depozitə qoymalıdır;
- forvard sövdələşməsi üzrə idxalçıların xarici valyuta almasına məhdudiyyət qoyulması;

Çoxsaylı valyuta məzənnəsi sabit və sərbəst məzənnə sistemlərində tətbiq oluna bilər. Çoxsaylı sabit valyuta məzənnəsində milli valyutanın digər valyutalara

nisbətən məzənnəsi tədiyə balansının konkret maddələr üzrə kəsirdən asılı olaraq dövlət hər maddə üçün ayrı-ayrı müəyyən edir. Çoxsaylı sərbəst valyuta məzənnəsində sabit məzənnədə olduğu kimi, ayrı-ayrı maddələrə müxtəlif məzənnə tətbiq edilir. Sərbəst sistemdə isə bu fərqli məzənnələr valyutaya olan tələb və təklifdən asılı olaraq bazarda müəyyən olunur.

Cədvəl 2.1.1.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankında manatın məzənnəsi (ilin axırına, milli valyutaya düşən manat)

İLLƏR	1 ABŞ dolları	1 Avro
2000	0,91	0,85
2005	0,92	1,09
2006	0,87	1,14
2007	0,84	1,23
2008	0,80	1,13
2009	0,80	1,15
2010	0,80	1,06
2011	0,79	1,02
2012	0,78	1,03
2013	0,78	1,08

**Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.*

Artıq qeyd edildiyi kimi, tədiyə balansı passiv olduqda, valyuta məzənnəsini dəstəkləmək lazım gəlir. Bu məqsədlə *kapital ixracının məhdudlaşdırılması və kapitalın ölkəyə axınını stimullaşdırılması üzrə valyuta məhdudiyyətlərinin aşağıdakı formaları həyata keçirilir:*

- kreditlərin məhdudlaşdırılması;

- valyuta, qızıl, qiymətli kağızların xaricə aparılmasına məhdudlaşdırıcı tədbirlər;
- maliyyə bazarlarının fəaliyyəti üzərində nəzarət. Belə ki, əməliyyatlar yalnız Maliyyə Nazirliyinin icazəsi ilə; verilən kreditlərin və xaricdəki birbaşa investisiyaların miqdarı haqqında informasiya təqdim edilməsi şərti; Xarici kreditlərin alınması valyuta nəzarəti orqanının icazəsi ilə həyata keçirilir;
- xarici borcların qaytarılmasının tam və ya qismən dayandırılması, yaxud onun milli valyuta ilə ödənilməsinə icazə verilməsi;
- rezidentlərə məxsus olan xarici qiymətli kağızların məcburi müsadirə edilməsi və onların valyutaya satılması.

§2.2. Müəssisənin maliyyə resurslarının və valyuta vəsaitinin formalaşması

Müəssisənin pul vəsaiti – maliyyə resursları – məqsədli pul fondlarıdır. Xarici iqtisadi fəaliyyət göstərən firma, müəssisə və şirkətlərin valyuta vəsaitinin formalaşmasının əsas mənbəni istehsal olunan malların xarici ticarəti çıxış edir. Lakin valyuta vəsaitinin daxil olmasının mənbəni ancaq ticarət əməliyyatları təşkil etmir. Belə əməliyyatlar malların idxalı və ixracı ilə bilavasitə əlaqədar deyil. İdxalçıda valyuta vəsaiti qeyri-ticarət əməliyyatları vasitəsilə artır. Bu əsasən xarici valyutanın milli valyuta ilə alınması hesabına baş verir.

Beləliklə, müəssisə, firma və şirkətlərin valyuta vəsaitinin mənbəi kimi aşağıdakılar çıxış edir:

- ixracatçıların valyuta gəliri;
- Milli valyuta ilə xarici valyutanın alınması;
- idxalçıların Milli valyuta ilə aldıkları xarici valyuta;
- bank valyuta xarici valyuta;
- kommersiya valyuta krediti;
- sair valyuta pul vəsaiti.

Sair valyuta pul vəsaitinə daxildir; könüllü valyuta ödənişi hesabına valyuta vəsaiti; müəssisə və təşkilatların depozit əmanətləri üzrə valyuta vəsaitinin artımı; valyuta vəsaitinin başqa növ yerləşdirilməsindən gəlir; başqa mənbələr və s.

İqtisadi nöqtəyi-nəzərdən qeyd etmək lazımdır ki, bütün valyuta gəliri satıcının gəliri kimi çıxış etmir. Belə ki, valyuta gəlirlərindən əvvəlcə nəqliyyat və ixracatçının alıcının məntəqəsinə mallar çatana qədər baş verəcək başqa xərclər ödənilir.

Müəssisə, firma və şirkətlərin valyuta resursı onların maliyyə resursunun eyni deyil. Valyuta resursı obyektə iqtisadi kateqoriya olan maliyyə resursunun çevrilmiş formasıdır. Belə valyuta resursı müəssisənin maliyyə resursunun bir hissəsidir. Daxili və xarici iqtisadi fəaliyyət nəticəsində formalaşır.

Valyuta resursu – valyuta vəsaitinin bir hissəsidir və onları müəssisə, firma və şirkət (xarici iqtisadi əməliyyatları aparmağa lisenziyası olan) öz valyuta hesablarında saxlayırlar. Beləliklə, valyuta və maliyyə resursu, müəssisə və təşkilatların ümumi gəlirini təşkil edir.

Valyuta vəsaiti müəssisənin pul vəsaitinə uyğundur. Belə pul vəsaitinin bir hissəsi xarici valyuta ilə ifadə olunur, çünki pul vəsaitinin bu hissəsi xarici ticarət və başqa valyuta əməliyyatları nəticəsində alınmışdır.

Xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirən müəssisə, şirkət və firmanın valyuta resursu – öz maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən pul və maliyyə resurslarının bir hissəsidir. Beləliklə, təsərrüfat təcrübəsində maliyyə resurslarının mövcudluğu müəssisə maliyyəsinin fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Lakin müəssisə və təşkilatların valyuta resursu isə maliyyə resurslarının formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsi proseslərində yaranan, valyuta hesabında yerləşən və xarici valyuta ilə ifadə olunan hissədir.

Müəssisə, firma və şirkətin valyuta pul vəsaitinin, maliyyə, o cümlədən, valyuta resurslarının hərəkəti xarici ticarət kontraktında göstərilən mal göndərilməsi üzrə şərtlərdən asılıdır. Bu şərtlər bazis kimi çıxış edir və pul gəlirlərinin formalaşması prosesini idxalatçı və ixracaçının xərclərinin maliyyələşdirilməsini müəyyən edir. Belə formalaşmanın, bölüşdürülmənin və maliyyələşmənin mərkəzi olan – xarici ticarət qiyməti kontraktıda göstərilir. Kontraktıda nəqliyyat xərclərinin alıcı və satıcı arasında bölüşdürülməsi, mallara olan risk və s. qeyd edilir.

Mal göndərilməsinin bazisi – idxalatçı və ixracaçının pul axınını təşkil edir. Bazis nəqliyyat xərclərinə pul vəsaitinin avans edilməsini, cari xərclərin siyahısını, mal göndərilməsinin müddətini, riskləri, mala hüququn keçməsinə və s. əks etdirir. Beləliklə, bazis buraxılış və xarici ticarət qiymətini müəyyən edir.

Hüquqi şəxs hesab olunan müəssisə və təşkilatların valyuta əməliyyatları müxtəlifdir. Müəssisələrin valyuta əməliyyatları ölkə daxilində və ölkədən xaricdə onların nümayəndəlikləri və firmaları vasitəsilə valyuta fəaliyyəti kimi təzahür edir. Beləliklə, müəssisə və təşkilatların valyuta işgüzar aktivliyi həm daxildə, həm də xaricdə həyata keçirilir. Ölkə daxilində və xaricdə dəyərin pul formasının hərəkəti

eyni deyil. Belə ki, ölkə daxilində dəyərin manat və valyuta formaları, xaricdə isə ancaq valyuta hərəkət edir. Müəssisələrin daxili pul dövriyyəsində milli və xarici valyuta bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir.

Xarici iqtisadi əməliyyatları həyata keçirən müəssisə, firma və şirkətlərin maliyyəsinin təşkili xüsusiyyətləri onların aktivlərinin, passivlərinin və pul öhdəliklərinin böyük hissəsinin xarici valyut ilə ifadə olunması ilə müəyyən edilir. *Bu dəyərin hərəkəti xarici valyuta ilə ifadə olunan aşağıdakı əməliyyatları nəticəsində baş verir:*

- müəssisənin nizamnamə kapitalının yaradılması;
- müəssisənin xarici valyuta ilə gəlirlərinin formalaşması;
- müəssisənin kommersiya banklarındakı valyuta hesablarında əməliyyatları;
- xarici valyuta ilə kassa əməliyyatları;
- material-istehsal ehtiyatları üzrə idxal;
- başqa əmlak və xidmət;
- sair valyuta əməliyyatları.

Kommersiya bankları sərbəst qaydada xarici banklarla korrespondent münasibətlərini müəyyən edirlər. Bu zaman uyğun korrespondent hesablar, yəni bir bankın başqa bir bankda valyuta hesabı açılır və bu hesablar vasitəsilə banklar arasında bütün pul əməliyyatları aparılır. Bu hesablar vasitəsilə müəssisələrin idxal-ixrac əməliyyatları ilə əlaqədar olan hesablaşmalarda həyata keçirilir.

Müəssisələrin bütün valyuta əməliyyatları maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin uçot hesablarında nəzərə alınır.

Müəssisələrin xarici valyuta ilə pul vəsaiti «Valyuta hesabı», «Banklarda xüsusi hesablar», «Yolda olan köçürmələr», «Maliyyə qoyuluşları» və s. də əks etdirilir.

Müəssisələrin xarici valyuta ilə əməliyyatları aşağıdakılara ayrılır:

- ölkə ərazisindəki kredit təşkilatlarında açılan hesablar üzrə aparılan əməliyyatlar;
- ölkədən kənar, yəni xaricdə kredit təşkilatlarında açılan hesablardan aparılan əməliyyatlar.

Müəssisə və təşkilatların valyuta əməliyyatlarının maliyyə hissəsi aşağıdakılarla əlaqədardır:

- nizamnamə kapitalı ilə;
- maliyyə qoyuluşları ilə;
- məqsədli maliyyələşmə ilə;
- satışla;
- gələcək dövrün gəlirləri ilə;
- xüsusi səhmlərin alınması ilə;
- vergilər ilə;
- gələcək xərclərin ehtiyatları ilə;
- bölüşdürülməyən mənfəətlə;
- bölüşdürülməyən mənfəətin istifadəsi ilə;
- sair.

Valyuta – maliyyə münasibətləri praktiki olaraq hesablaşmalar zamanı realizə olunur:

- təsisçilər ilə;
- satıcılarla;
- podratçı və alıcılarla;
- sifarişçilərlə;
- qısa və uzun müddətli kredit və istiqrazlar üzrə;
- vergi və yığımlar üzrə;
- sosial təminat və sığortalanma;
- əməyin ödənilməsi;
- müxtəlif kreditor və debitorlarla;
- təsərrüftə daxili hesablaşmalarda.

Valyuta əməliyyatları ölkə daxilində və ölkədən kənar müəssisələr üçün açılan bank hesablarında milli və xarici valyuta ilə aparılır.

Müəssisə, firma və şirkətin valyuta işgüzar aktivliyinin əsasını onlar tərəfindən idxal və ixrac üzrə aparılan əməliyyatlar təşkil edir.

Müəssisələrin idxal və ixrac fəaliyyəti aşağıdakılara əsaslanır:

- lisenziya hüququ (xüsusi əməliyyatları);
 - bank hesablaşmalarının həyata keçirilmə qaydası;
 - bank manat və valyuta hesabları, xarici iqtisadi əməliyyatların həyata keçirilməsi üçün hesablaşmaların aparılmasının əsasları;
 - müəssisə, firma ilə şirkətlərə xidmət edən xarici kommersiya banklarında korrespondent hesablar;
 - idxal və ixrac üzrə bütün hesablaşmaların müqavilə əssın;
 - xarici ticarət əməliyyatları üzrə başqa spesifik xüsusiyyətlər.
- İdxal-ixrac əməliyyatları üzrə hesablaşma formaları ayrılır:
- bank köçürməsi;
 - akkreditiv.

Köçürmə – icraçının ödəmə tapşırıçı formasında banka verilən əmrdir.
Köçürmə – pulun satıcıya k.çürülməsini nəzərdə tutur.

Akkreditiv – xarici ticarət hesablaşmalarında ödəmənin satıcı tərəfindən alıcıdan vaxtında və tam məbləğdə alınmasına təminat verir. Akkreditiv müştərinin bankı tərəfindən onun tapşırığı ilə açılır və bankın, müştərinin pul öhdəliyi kimi çıxış edir. Akkreditivin icraçı onu açan bank və ya onun yazılı tapşırığı əsasında başqa bank tərəfindən həyata keçirilə bilər.

Valyuta əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün müəssisə manatla yanaşı,olaraq, dəyəri xarici valyuta ilə ifadə olunan əməliyyatları həyata keçirmək üçün də bank hesabları aç bilər. Qeyd etmək lazımdır Ki, xarici ticarət üzrə hesablaşmaların böyük hissəsin ($\frac{9}{10}$) ABŞ dolları ilə həyata keçirilir.

Valyuta hesabı – müəssisələrin xarici iqtisadi və daxili valyuta fəaliyyəti üzrə əməliyyatlarının müşayitçisidir. Müəssisələr əsas cari və tranzit valuta hesablarından başqa da xüsusi hesablara malik ola bilərlər.

Valyuta depozitləri üzrə müəssisə və təşkilatlara kommersiya banklarında depozit hesablar da açılır. Ümumiyyətlə, *müəssisə, firma və şirkətlər aşağıdakı valyuta hesablarını açırlar:*

- cari valyuta hesabı;

- tranzit valyuta hesabı;
- xüsusi tranzit valyuta hesabı.

Malların ixracı ilə əlaqədar əməliyyatlarda *cari və tranzit valyuta hesablarından istifadə edilir. Tranzit valyuta hesabına* valyuta gəliri daxil olur.

Malların idxalında isə cari və xüsusi tranzit valyuta hesabından istifadə edilir.

Valyuta hesabı müəssisənin manat hesabının yerləşdiyi ərazidə açılır. Çünki bu, valyuta münasibətlərinin və ödəmələrin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Valyuta hesablarının növləri onların məqsədli təyinatını müəyən edir.

Müəssisələr xarici valyutaların müxtəlif növləri üzrə müxtəlif hesablara malik ola bilərlər.

§2.3. Azərbaycan Respublikasında valyuta münasibətlərinin idarə olunmasının hüquqi əsasları

Beynəlxalq hesablaşmalar və valyuta əməliyyatları ölkələrin valyuta tənzimlənməsinin xarakterini əks etdirirlər. Həmin ölkələrin valyuta tənzimlənməsinin xarakteri siyasi, iqtisadi, sahibkarlıq və başqa risklərlə müşayiət olunur.

Azərbaycan Respublikasında «Valyuta tənzimi» haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1995-ci il) və Azərbaycan Respublikasının valyuta tənzimlənməsinin sərbəstləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı (1995-ci il) respublikada valyuta tənzimlənməsinin hüquqi əsasını təşkil edir.

«Valyuta tənzimi haqqında» Qanun Azərbaycan Respublikasında valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərini, valyuta tənzimi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyətlərini və funksiyalarını, hüquqi və fiziki şəxslərin valyuta sərvətlərinə sahib olmaq, bu sərvətlərdən istifadə etmək və onlar barəsində sərəncam vermək sahəsində hüquqlarını və vəzifələrini, valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Qanunda «Azərbaycan Respublikasının Milli valyutası» və «Xarici valyuta»nın mahiyyəti izah edilir. Qanunda qeyd edildiyi kimi, xarici valyuta aşağıdakılardır:

- müvafiq xarici dövlətin və ya dövlətlər qrupunun ərazisində tədavüldə olan və qanuni ödəniş vasitəsi sayılan banknotlar, xəzinə biletləri və sikkələr şəklində pul nişanları;

- xarici dövlətlərin pul vahidlərində hesablarda olan vəsaitlər.

Dövlətlərin «valyuta sərvətlərinə» isə aşağıdakılar aiddir:

- xarici valyuta;

- xarici valyutada qiymətli kağızlar.

Xarici valyutada qiymətli kağızların tərkibin isə aşağıdakılar daxildir:

1. xarici valyutada ifadə edilmiş ödəniş sənədləri (çeklər, veksellər, akkreditivlər və s.);

2. fond sərvətləri (səhmlər, istiqrazlar);

3. digər borc öhdəlikləri.

- *Qiymətli metallar* (zərgərlik, digər məişət məmulatı və bu məlumatın qırıntıları istisna olmaqla, hər hansı növdə və halda olan qızıl, gümüş, platin və platin qrupundan olan metallar (palladium, iridium, rodium və s.);

- *Xam və emal edilmiş* (zərgərlik məmulatı), təbii Daş-qaş (almaz, yaqut, zümrüd, mirvari və s.).

«Valyuta tənzimi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda valyuta əməliyyatlarının tərkibinə daxil olan elementlər də göstərilir. Belə ki, *valyuta əməliyyatlarına* aşağıdakılar aiddir:

1. Valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və göndərilməsi, eləcə də, Azərbaycan Respublikasından çıxarılması və göndərilməsi;

2. Valyuta sərvətlərinə mülkiyyət hüququnun və digər hüquqların keçməsi ilə əlaqədar əməliyyatlar, o cümlədən, ödəniş vasitəsi kimi xarici valyutadan və xarici valyutada ödəniş sənədlərindən istifadə edilməsi;

3. Beynəlxalq pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, xarici valyuta ilə və xarici valyutada qiymətli kağızlarla əməliyyatlar *iki yerə* bölünür:

- cari kapitalın hərəkəti ilə əlaqədar əməliyyatlar;

- kapitalın hərəkəti ilə əlaqədar valyuta əməliyyatları.

Cari valyuta əməliyyatlarına daxildir:

a) malların, işlərin və xidmətlərin idxalı və ixracı üzrə hesablaşmalar xarici valyutanın Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi;

b) İdxal-ixrac əməliyyatlarının 180 gündən artıq olmayan müddətə kreditləşdirilməsi ilə əlaqədar hesablaşmaların həyata keçirilməsi üçün xarici valyutanın Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi;

v) 180 gündən artıq olmayan müddətə maliyyə kreditlərinin açılması və verilməsi;

q) əmanətlər, investisiyalar, kreditlər və kapitalın hərəkəti ilə əlaqədar faizlərin, dividendlərin və s. Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi;

c) Azərbaycan Respublikasından və Azərbaycan Respublikasına qeyri-ticarət xarakterli köçürmələr (əmək haqqı, pensiya, aliment, miras və s.).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, valyuta əməliyyatlarının ikinci qrupunu «*Kapitalın hərəkəti ilə bağlı valyuta əməliyyatları*» təşkil edir. Bu qrupun tərkibi isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- birbaşa investisiyalar (müəssisənin nizamnamə kapitalına qoyulan sərmayə);
- qiymətli kağızların əldə edilməsi;
- torpaq, binalar, qurğular, ümumiyyətlə daşınmaz əmlaka aid olan əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun ödənilməsi üzrə köçürmələr.
- malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə 180 gündən artıq müddətə ödəniş möhlətinin verilməsi və alınması;
- müvəkkil banklar tərəfindən valyuta vəsaitinin 180 gündən artıq müddətə depozitə cəlb edilməsi (müvəkkil banklar valyuta əməliyyatlarının aparılması üçün Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının lisenziyasına alan bankdır);
- cari valyuta əməliyyatları olmayan digər əməliyyatları.

«Valyuta tənzimi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərildiyi kimi, rezidentlər arasında milli valyuta ilə hesablaşmalara heç bir məhdudiyyət qoyulmur. Rezidentlərə Azərbaycan Respublikasında daimi yaşayış yeri olan və Azərbaycan Respublikasından kənarında müvəqqəti yaşayan fiziki şəxslər; Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun yaradılmış hüquqi şəxslər; Azərbaycan Respublikasında yerləşən və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun yaradılmış, lakin hüquqi şəxs olmayan müəssisə və təşkilatlar; Azərbaycan Respublikasından kənarında yerləşən Azərbaycan Respublikasının diplomatik və digər rəsmi nümayəndəlikləri və s.

Lakin «qeyri-rezidentlərə» isə aşağıdakılar daxildir:

- Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında daimi yaşayan və Azərbaycan Respublikasında müvəqqəti qalan fiziki şəxslər;

- xarici dövlətlərin qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar yərləşən hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs olmayan müəssisə və təşkilatlar;

- Azərbaycan Respublikasında yərləşən xarici diplomatik nümayəndəliklər, beynəlxalq təşkilatlar, onların filialları və nümayəndəlikləri;

- xarici dövlətlərin qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar yərləşən şəxslər və hüquqi şəxs olmayan müəssisə və təşkilatların Azərbaycan Respublikasında yərləşən filialları və nümayəndəlikləri (agentlikləri).

Azərbaycan Respublikasının qeyri-rezidentlər tərəfindən milli valyutanın əldə edilməsi və ondan istifadə edilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən müəyyən edilir.

Rezidentlər və qeyri-rezidentlər tərəfindən milli valyutanın və milli valyutada ifadə edilmiş qiymətli kağızların Azərbaycan Respublikasından çıxarılması və göndərilməsi, eləcə də, Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və göndərilməsi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdikləri qaydada həyata keçirilir.

Müəssisə və təşkilatların valyuta vəsaiti xarici iqtisadi fəaliyyətdən, daxili bazarda valyuta alınmasından, valyuta kredit formasında əldə edilən valyuta hasilatı hesabına formalaşır.

Müəssisələr Azərbaycan Respublikasının müvəkkil banklarda valyuta hesablarına malik ola bilərlər və rezidentlər əldə etdikləri xarici valyutanı məcburi şəkildə müvəkkil banklardakı öz hesablarına köçürülməlidirlər. Rezidentlər Azərbaycan Respublikasından kənar da xarici valyuta hesabı da açə bilərlər. Qeyd etmək lazımdır Ki, xarici valyuta hesablarının açılması və bu hesablar üzrə əməliyyatların aparılması qaydası Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən müəyyən edilir.

Cari əməliyyat üçün hüquqi şəxs olan rezidentlərə heç bir məhdudiyyət qoyulmur. Lakin kapitalın hərəkəti ilə əlaqədar əməliyyatlar Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilən qaydada aparılır.

Rezidentlərin xarici valyutasının və xarici valyutada qiymətli kağızlarının Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və göndərilməsi, Azərbaycan Respublikasından köçürülməsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən tənzimlənir. Lakin hüquqi şəxs olan rezidentlər tərəfindən qiymətli metalların, təbii daş-qaşların Azərbaycan Respublikasından çıxarılması, göndərilməsi, habelə onların Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.

Əgər Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiyaların iştirakı ilə hüquqi şəxs yaradılsa, o zaman həmin müəssisənin məhsulunun ixracatından əldə edilən valyuta hasilatının istifadə qaydası «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir.

Xarici investisiyalı müəssisə istehsal etdiyi məhsula (işlərə, xidmətlərə) qiymət qoymaq, respublikanın daxili bazarında onun satışı şərtlərini müəyyən etmək, bu bazardan məhsul göndərənlərin seçmək ixtiyarına malikdir.

«Xarici investisiyanın qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda (1994-cü il) göstərildiyi kimi Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiyalı müəssisələr hesablaşmalar zamanı xarici valyutadan, habelə xarici valyuta şəklində tədiyyə sənədlərindən istifadə etməsinə Azərbaycan Respublikasının valyuta tənzimlənməsi haqqında qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada yol verilir.

Əmlakı tamamilə xarici investitorlara məxsus müəssisələr və nizamnamə fondunun 30%-dən çoxu xarici investisiyadan ibarət olan müəssisələr öz istehsal etdikləri məhsulları lisenziyasız ixrac edə bilərlər. Xarici investisiyalı müəssisə özünün tərəsərrüfat fəaliyyəti üçün məhsulu (işləri, xidmətləri) lisenziyasız idxal edə bilər.

Məhsulun xarici investisiyalı müəssisələrin istehsal etdiyi məhsula Aid edilməsi qaydasına Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müəyyən edir.

Xarici investisiyalı müəssisələrin öz məhsulunun ixracından valyuta ilə əldə etdikləri satış pulu onların sərəncamında qalır.

Xarici valyutanın fiziki şəxs olan rezidentlər tərəfindən Azərbaycan Respublikasından çıxarılması, köçürülməsi, göndərilməsi qaydası da Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Onların xarici valyutası və Azərbaycan Respublikasının ərazisində əldə etdikləri xarici valyuta müvəkkil banklardakı valyuta hesabına sərbəst köçürülməlidir. Qeyri-rezidentlər özləri də həm xarici, həm də milli valyutada müvəkkil banklarda hesab açə bilərlər. Hesabların açılması və istifadəsi qaydasını Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı müəyyən edir. Qeyri-rezidentlər xarici valyutanı Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi qaydada milli valyuta ilə alıb-satmaq hüququna malikdirlər.

Qeyri-rezidentlər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının valyuta sərvətlərinin köçürülməsi, göndərilməsi və çıxarılması qaydaları Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasında valyuta tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı tərəfindən həyata keçirilir. *Valyuta tənzimlənməsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı aşağıdakıları həyata keçirir:*

- Azərbaycan Respublikasının xarici valyutanın və xarici valyutada qiymətli kağızların tədavülü sahəsini və qaydasını müəyyən edir;

- valyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsinə dair normativ aktlar qəbul edir;

- Azərbaycan Respublikası xarici valyuta ilə və xarici valyutada olan qiymətli kağızlarla əməliyyatlar aparılması qaydalarını, habelə Azərbaycan Respublikası qeyri-rezidentlərin milli valyuta ilə və milli valyutada qiymətli kağızlarda əməliyyatlar aparılması qaydasını müəyyən edir;

- valyuta əməliyyatlarını aparmaq üçün banklara lisenziya verir.

«Valyuta tənzimi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda valyuta nəzarəti ilə əlaqədar məsələlər öz əksini tapmışdır. Qanunda valyuta nəzarətinin məqsədi və istiqamətləri, valyuta nəzarətini həyata keçirən orqanlar və onların səlahiyyətləri, valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət, rezident və

qeyri-rezidentləri və eləcə də valyuta nəzarəti orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hüquq və vəzifələri öz əksini tapmışdır.

Qanunda göstərildiyi kimi, valyuta nəzarətinin məqsədi valyuta əməliyyatları həyata keçirilən zaman valyuta qanunvericiliyinə necə əməl olunduğunu müəyyən etməkdir.

Valyuta nəzarəti valyuta nəzarəti orqanları tərəfindən aparılır. Bu orqanlara daxildir: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi. Qeyd olunan orqanlardan əlavə, valyuta nəzarətini valyuta nəzarəti agentlikləri də, yəni müvəkkil banklar da həyata keçirirlər və onlar Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına bu barədə hesab verirlər.

Valyuta nəzarətinin istiqamətlərinə aşağıdakılar daxildir:

- aparılan valyuta əməliyyatlarının qanunauyğunu və bunun üçün lisenziya və icazənin olmasını yoxlamaq;
- valyuta əməliyyatları, o cümlədən, qeyri-rezidentlərin milli valyuta ilə əməliyyatları üzrə uçot və hesabatın tamlığını və obyektivliyini yoxlamaq;
- xarici valyuta ilə ödənişlərin əsaslandırılmış olduğu yoxlamaq;
- dövlət qarşısında xarici valyuta üzrə və Azərbaycan Respublikasının valyuta bazarında valyutanın satışı üzrə öhdəliklərin rezidentlər tərəfindən yerinə yetirilməsi vəziyyətini yoxlamaq.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinin əsas forması gömrük işinin tənzimlənməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Müəssisənin xarici iqtisadi əməliyyatlarının əsas hissəsi gömrük orqanlarında sənədləşdirilir, burada dövlət büdcəsinə zəruri rüsumlar ödənilir və gömrük nəzarətindən keçir. Gömrük orqanlarında əmtəələr və nəqliyyat vasitələri ölkənin gömrük rejiminə uyğun olaraq gömrük sərhədindən keçirilir. Gömrük tənzimlənməsi məqsədilə gömrük rejimlərinin aşağıdakı növləri vardır:

- sərbəst dövriyyə üçün buraxılış;
- təkrar idxal;
- tranzit;

- gömrük anbarı;
- rüsumsuz ticarət mağazası;
- gömrük ərazisində emal;
- gömrük nəzarəti altında emal;
- müvəqqəti idxal (ixrac);
- sərbəst gömrük zonası;
- sərbəst anbar;
- gömrük ərazisindən kənarında emal;
- ixrac;
- təkrar ixrac;
- əmtələri məhv etmə;
- dövlətin xeyrinə əmtədən imtina.

Qeyd etmək lazımdır ki, xarici iqtisadi əlaqələr üzrə ölkənin iqtisadi siyasət tədbirlərinə, kvotalaşdırma, lisenziyalaşdırma, limitləşdirmə, minimum və maksimum qiymətlərin müəyyən edilməsi və s.-dən ibarət olan xarici iqtisadi fəaliyyəti stimullaşdıran və ya məhdudlaşdıran tədbirlər aiddir.

Gömrük tənzimlənməsinin əsasında gömrük tarifləri dayanır. Gömrük tarifləri müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinin klassik aləti kimi, gömrük rüsumlarının sistəmləşdirilmiş siyahısıdır. Əgər o, ixrac edilən məhsullara tətbiq olunursa, bu, *ixrac tarifləri*, əgər tranzit məhsullardan alınarsa, bu *tranzit tarifləri*, əgər idxal olunan məhsullara tətbiq edilsə, bu, *idxal tarifləri* adlanır. Bu zaman gömrük rüsumu, əmtənin gömrük sərhədini keçərkən ona tətbiq olunan məhsulların qiymətini artıraraq xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi və quruluşuna təsir göstərir. Səmərəli fəaliyyət göstərən gömrük-tarif mexanizmi – aktiv gömrük siyasətinin keçirilməsinin və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasının əsas şərtidir.

III FƏSİL

MÜƏSSİSƏNİN XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİNDƏ KREDİT-MALİYYƏ MEXANİZMİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

§3.1. Müəssisənin xarici ticarət əməliyyatlarında tətbiq olunan hesablaşma formaları

Beynəlxalq hesablaşmalar – idxal-ixrac əməliyyatlarını həyata keçirən iştirakçılar arasında tətbiq olunan hesablaşmalardır.

Beynəlxalq hesablaşmalar idxalatçı və ixracatçı ölkələrin valyuta qanunları, həmçinin, Beynəlxalq Ticarət Palatası, beynəlxalq maliyyə-kredit institutları tərəfindən tənzimlənir.

Beynəlxalq hesablaşma və valyuta hesablaşmalarının təşkili prinsipləri aşağıdakılardır:

- beynəlxalq müqavilərə əsaslanan öhdəliklərin sözsüz etiraf olunması;
- beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatları qarşısında öhdəliklərin etiraf olunması;
- beynəlxalq təcrübədə qəbul edilən hesablaşma formalarının və qaydasının istifadə olunması;
- tərəflərin razılığı ilə ödəmə-valyutasının seçilməsi.

Beləliklə, beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sisteminin dinamik inkişafı beynəlxalq hesablaşmalar mexanizminin meydana gəlməsi və getdikcə təkmilləşdirilməsini şərtləndirir. Beynəlxalq hesablaşmalar xarici ticarətdə mal və xidmətlər, habelə ölkələr arasında qeyri-kommersiya əməliyyatları və kapital hərəkəti üzrə hesablaşmaları əhatə edir, dövlətlər müxtəlif ölkələrdə yerləşmiş hüquqi və fiziki şəxslər arasında özünü göstərən iqtisadi, siyasi, elmi-texniki və mədəni münasibətlərlə əlaqədar meydana gələn pul tələblərini və öhdəliklərini tənzimləyən sistemdir. Beynəlxalq hesablaşmalara bir tərəfdən, beynəlxalq sənədlərlə və mövcud adət-ənənələrlə müəyyən edilən şərt və qaydaların həyata keçirilməsi, digər tərəfdən də onların icrası üzrə bankların gündəlik praktiki fəaliyyəti daxildir.

Hesablaşmaların böyük əksəriyyəti banklardakı hesablara daxil edilməklə nəqdsiz qaydada həyata keçirilir.

Beynəlxalq hesablaşmalar müvafiq ödəniş şərtlərinin (nəqdi hesablaşma və ya kredit), ödəniş formalarının (inkassa, akkreditiv və s.), ödəmə vasitəsinin (ödəniş sənədlərinin), maliyyə zamanətinin (bank öhdəçiliyinin) olmasını, şabelə ödənişin təmin olunması kanallarının (bankları və maliyyə müəssisələrinin) seçilməsini tələb edir.

Beynəlxalq hesablaşmaların xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, xarici valyuta ödəmə dövriyyəsində nəqd pul nişanları kimi deyil, bank və kredit ödəmə vasitələri, teleqraf və poçt köçürmələri, çek və veksəl kimi ödəmə sənədləri çıxış edir. Yuxarıda deyildiyi kimi, beynəlxalq hesablaşmalar üçün nəzərdə tutulmuş xarici valyuta ilə ödəmə vasitələri deviz adlanır. Onlar ixracatçı və idxalçıların müxbir-bankları arasında dövr edən hesablaşma – ödəmə sənədləri formasında reallaşır. Beynəlxalq ödəmə dövriyyəsində məsələn, turistlər və xaricə ezam olunanlar tərəfindən nəqd pul nişanları da istifadə edilir.

Ancaq bu halda da üstünlük xüsusi «yol» yaxud tkrist çeklərinə, pul «kredit»lərinə və s. verilir.

Beynəlxalq hesablaşmalarda valyutanın çevrilməsi zəruriliyi obyektiv şərtlə – bütün dövlətlərdə qəbul edilə bələn vahid valyutanın olmaması ilə əlaqədardır.

Xarici ticarət əməliyyatları üzrə hesablaşma mexanizmi adətən satıqlar (ixracatçı) və alıcılar (idxalatçı) arasında qarşılıqlı axın, çox hallarda isə teleqraf və poçt köçürmələri və bankların öz müxbirlərinə müəyyən məbləğin ödənilməsi haqqında tapşırıq şəklində həyata keçirilir.

Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, idxalçılar ixracatçılardan mal sənədlərini aldıqdan sonra onlara xarici valyuta ilə ödəniləcək ödəmə sənədlərini göndərirlər. Bu sənədləri isə adətən onlar (ixracatçılar) öz milli banklarına əməliyyatı başa çatdırmaq üçün lazım olan valyutaya satırlar. Banklar isə öz növbələrində, həmin ödəmə sənədlərini xaricdəki müxbir-banklara göndərirlər. Axırıncılar isə bu sənədlər əsasında sənədlərini əvvəllər göndərən müxbir bankın hesabına valyuta ilə təmin edilib, ixracatçının səlahiyyətli bankı müxtəlif valyutalarda olan ödəmə

sənədlərini xaricdəki pul öhdəliklərini ödəmək üçün fiziki və hüquqi şəxslərə sata bilər.

Bu öhdəliklərə idxal malının dəyəri, nəqliyyat, sığorta, kreditin və onun faizinin qaytarılması daxildir. Təcrübədə bütün xarici ticarət hesablaşmaları banklar vasitəsilə qarşılıqlı öhdəliklərin zaçot edilməsi yolu ilə nəğdsiz həyata keçirilir.

İdxal-ixrac əməliyyatları və digər kommersiya sövdələşmələri üzrə hesablaşmalar çox vaxt sənədli xarakter daşıyır, yəni siyahısı və növü xarici ticarət kontraktlarının şərtləri ilə müəyyən edilən kommersiya sənədləri əsasında həyata keçirilir. Bu zaman bankın müştəriləri ixrac satışları üzrə banka təqdim edilən əmtəə-nəqliyyat sənədlərinin düzgünlüyünü təmin etməlidirlər.

İxracatçılar və idxalçılar arasında konkret hesablaşma şərtlərinin seçilməsi hər iki tərəf üçün zəmanətin təmin edilməsi əsas götürülməklə razılaşma mərhələsində həyata keçirilir və kontraktla öz əksini tapır.

Beynəlxalq təcrübədə müəssisələr xarici ticarət əməliyyatlarını həyata keçirən zaman aşağıdakı hesablaşma formalarından istifadə edirlər:

- sənədli inkasso;
- sənədli akkreditiv;
- bank köçürməsi;
- açıq hesab.

Ölkə daxilində müəssisələr arasında tətbiq olunan hesablaşma formalarından fərqli olaraq, beynəlxalq hesablaşmalar bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, beynəlxalq hesablaşmalar sənədli xarakter hesablaşmalar sənədli xarakter daşıyır və ya beynəlxalq qaydalar əsasında tənzimlənir. Beynəlxalq hesablaşmaların bir xüsusiyyətini də onların rəsmiləşdirilməsinin çox mürəkkəb xarakter daşması təşkil edir.

Hər hansı hesablaşma formasının seçilməsi müəyyən amillərə əsaslanır. Həmin amillərə aşağıdakılar daxildir:

- malın növü;
- kredit sazihinin mövcudluğu;
- ödəmə qabiliyyəti;

- müəssisənin işgüzar səviyyəsi.

Beynəlxalq hesablaşmalarda geniş istifadə edilən hesablaşma formalarından birini «sənədli akkreditiv» təşkil edir.

«Sənədli akkreditiv», «sənədli inkasso» hesablaşma formalarında sənədlərin iştirakı nəzərdə tutulur. Həmin sənədlərə daxildir; malın daşınmasını təsdiq edən akt, dəmiryolunun qayiməsi, sığorta polisləri, hesab-sənədləri, keyfiyyəti təsdiq edən sertifikat və s.

«Sənədli akkreditiv» - öhdəlik deməkdir. Həmin öhdəliyi alıcının sərəncamı ilə bank öz üzərinə götürür və müəyyən sənədlər təqdim olunduqdan sonra məbləğ satıcıya ödənilir.

«Sənədli akkreditiv» hesablaşma formasında əməliyyatlar aşağıdakı mərhələlərdə aparılır:

1. Malların göndərilməsinin baş verməsi üçün akkreditiv formada hesablaşma ilə əlaqədar alıcı ilə satıcı arasında müqavilə bağlanılır;
2. Alıcı akkreditivin açılması üçün öz bankına tapşırıq verir;
3. Alıcının bankı açılmış akkreditivi satıcının ölkəsində fəaliyyət göstərən öz müxbir bankına köçürür;
4. Öz növbəsində bank akkreditivi satıcının bankına köçürür;
5. Satıcı malları zəruri sənədlərlə birlikdə (nəqliyyat sənədi) yola salır;
6. Mal yola salındıqdan sonra bütün sənədlər satıcının ölkəsindəki alıcının bankına göndərilir;
7. Bank bütün sənədlərin düzgünlüyünü müəyyən etdikdən sonra məbləğ satıcıya ödənilir;
8. Sonrakı mərhələdə sənədlər akkreditivi açan banka göndərilir;
9. Alıcı həmin sənədlər əsasında göndərilən malları təhvil alır.

«Sənədli akkreditiv» hesablaşma formasının üstünlüyü satıcının hesab sənədlərinin vaxtında və tam məbləğdə ödənilməsinə təminatın olmasıdır.

Başqa hesablaşma formalarında olduğu kimi, burada da müəyyən risk şəraiti yarana bilər. Belə ki, satıcı təşkilat risklə o zaman rastlaşa bilər Ki, akkreditivin açıldığı bank həmin məbləği ödəmək qabiliyyətində olmasın.

Lakin alıcı təşkilat malı təm təhəmdə ala bilmədikdə belə risklə rastlaşa bilər.

«Sənədli inkasso» formasında hesablaşmanın mənfi cəhəti ondan ibarətdir Ki, alıcıya göndərilən malın ödənilməsinə təminat yoxdur.

Alıcının bu zaman riski ondan ibarətdir Ki, malı almamış onun dəyərini satıcıya ödəməlidir.

«Bank köçürməsi» formasında hesablaşmalarda alıcı ona xidmət edən banka başqa ölkədəki satıcıya müəyyən məbləğ pul vəsaitinin köçürülməsi haqqında tapşırıq verir.

«Bank köçürmələri» - çox sadədir və ödəmələri operativ qaydada həyata keçirməyə imkan verən bir hesablaşma formasıdır. Bu zaman köçürmələr teleqraf və s. ilə aparılır. Bu hesablaşma formasında da istər alıcı, istərsə də satıcı müəyyən risklərlə rastlaşa bilər. Məsələn, malın ödənilməsi riski, malın müqavilədə göstərilən təhəmdə göndərilməməsi riski və s.

«Açıq hesab» hesablaşma forması beynəlxalq hesablaşmalarda geniş istifadə olunur. Bu zaman həm alıcı, həm də satıcı hesab açırlar və həmin hesablarda borc əks olunur. Satıcı malı yola saldıqdan sonra sənədləri alıcıya göndərir və alıcının hesabına borcu qeyd edir. Alıcı sənədləri və malı aldıqdan sonra müəyyən olunmuş vaxtda borcunu silir. Sonra isə pul vəsaitinin satıcının hesabına köçürülməsi haqqında banka tapşırıq verir. Bu zaman alıcı bank çeki və ya vekselə borcunu ödəyə bilər.

«Açıq hesab» hesablaşma formasından o zaman istifadə edilir Ki, alıcı ilə satıcı arasında uzun müddətli təsərrüfat əlaqələri olsun və onlar bir-birinə etibar etsinlər. Lakin bu hesablaşma formasında satıcının ödəməyə heç bir təminatı yoxdur. Bu zaman mal ancaq alıcıya çatdıqdan sonra onun dəyəri ödənilir.

§3.2. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə əlaqədar müəssisənin beynəlxalq bank kreditləşdirilməsi

Maliyyə-kredit münasibətləri – kreditor ilə borc alan arasında pul və ya əmtəə formasında kreditdən istifadə edən zaman meydana çıxan iqtisadi münasibətlərdir. Kredit-maliyyə münasibətlərində beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin bütün iştirakçıları iştirak edirlər. Xüsusilə, xarici ticarət əlaqələrinin iştirakçılarının kreditə ehtiyacı yaranır. Mal alan təşkilatın aldığı mallara görə hesablaşmaları aparmaq üçün bəzən valyutası çatışmır, lakin mal satan təşkilatda isə xaricdə investisiya layihəsini həyata keçirmək üçün vəsaitə ehtiyacı yaranır. Hər iki halda müəssisələr bank kreditindən istifadə edə bilərlir.

Beynəlxalq kredit münasibətləri ancaq müəssisələr olan münasibətlər ilə məhdudlaşmır. Beynəlxalq maliyyə-kredit münasibətləri beynəlxalq kredit-maliyyə təşkilatları ilə də sıx əlaqədardır.

Xarici valyuta ilə kreditləşmənin bir sıra növləri var:

- xarici ticarətin idxal-ixrac əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi;
- xarici dövlətlərə və banklara xarici borcun silinməsi ilə əlaqədar dövlət ehtiyaclarının kreditləşdirilməsi;
- dövlət, firma, şirkət və s. müştərək investisiya layihələrinin kreditləşdirilməsi;
- bankların hesablaşma əməliyyatlarının kreditləşdirilməsi;
- kreditləşmənin başqa formaları.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq kredit münasibətlərinə müəssisələrlə yanaşı, beynəlxalq kredit-maliyyə təşkilatları ilə əlaqədar olan kredit münasibətləri də daxildir. Bu münasibətlər xarici dövlətlərə və banklara xarici borcun silinməsi ilə əlaqədar olan dövlət ehtiyaclarının kreditləşdirilməsi zamanı meydana çıxır.

Maliyyə-kredit əməliyyatlarının yerinə yetirilməsində beynəlxalq kredit və maliyyə institutlarının (təşkilatlarının) rolu böyükdür.

Beynəlxalq kredit-maliyyə təşkilatları – beynəlxalq institutlardır. Onlar dövlətlərarası saziş əsasında təşkil olunublar. Onların təşkilindən məqsəd aşağıdakılardan ibarətdir:

- ölkələr arasında kredit-maliyyə münasibətlərini tənzimləmək;
- ölkələr arasında iqtisadi münasibətlərin inkişafına kömək etmək;
- kredit siyasətini həyata keçirmək.

Dünyada ən iri xüsusişdirilmiş beynəlxalq kredit-maliyyə təşkilatlarına sonrakılar daxildir: Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF); Beynəlxalq Rekonstruksiya və İnkişaf Bankı (BBRI); Avropa Rekonstruksiya və İnkişaf Bankı (Evrobank); Valyuta Əməkdaşlığının Avropa Fondu; Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı.

Müəssisələr, firmalara, şirkətlərə beynəlxalq kreditlər. Hər hansı bir valyuta ilə (müşərinin tələbinə uyğun) verilə bilər.

Beynəlxalq kreditlər müddətinə görə aşağıdakılara bölünür:

- bir ilə qədər (qısamüddətli);
- bir ildən beş ilə qədər (ortamüddətli);
- beş ildən yuxarı (uzunmüddətli).

Qısamüddətli kreditlər cari ödəmələr üçün, yəni dövriyyə kapitalının formalaşmasına verilir.

Uzunmüddətli beynəlxalq kreditlər əsas kapitalla investisiya qoyuluşu ilə əlaqədardır. Belə ki, uzunmüddətli kreditlər hesabına maşın və avadanlıqların, xaricdə iri müəssisələrin tikintisi üçün xərclərin ödənilməsinə verilir.

Kreditin verilmə texnikasından asılı olaraq, kreditlər ayrılır:

- kredit xətti, metodu;
- təcili ssudalar.

«Kredit xətti» metodunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, borc alana kredit bank tərəfindən müəyyən edilən kreditləşmə limiti (kredit xətti) həcmində verilir.

«Kredit xəttinin» fəaliyyət göstərdiyi müddətdə müştəri hər hansı bir vaxtda bankla əlavə danışıqlar aparılmadan və hər-hansı bir rəsmiləşdirmə olmadan kredit ala bilər.

«Kredit xətti» özü də iki yerə ayrılır: bərpa olunan; bərpa olunmayan.

Bərpa olunmayan metoda, ssuda verildikdən və silindikdən sonra müştəri ilə bank arasındakı münasibətlər başa çatır.

Lakin bərpa olunan kredit xəttində isə kredit verildikdən və silindikdən sonra da maliyyələşmə prosesi davam etdirilir. Bu metod banka imkan verir Ki, o müştəriyə tez və sadə qaydada xidmət göstərsin və kreditin xərclənməsi və geri qaytarılması üzərində nəzarət aparsın.

Beynəlxalq kredit müştəriyə müəyyən müddətə verilir. Belə kredit təcili kredit adlanır. Təcili kreditləşmə prosesində kredit verilməsi və silinməsi qaydası tərəflər arasında razılaşıdırılır.

Orta və uzunmüddətli kreditləşmə zamanı borcun silinməsinin qrafiki müəyyən edilir. Kreditin silinməsi və faizin ödənilməsi müştərinin investisiyanın həyata keçirilməsindən gəlirin əldə edilməsi müddətinə uyğun müəyyən edilir. Çox hallarda kreditləşən obyekt istismara verildikdən sonra əsas borc silinir. Bu müddət güzəştli adlanır.

Firma və şirkətlərə beynəlxalq kredit müxtəlif üsullarla verilir. Çox hallarda kreditləşən əməliyyatın məqsədi və xarakteri maliyyələşmənin metodunu müəyyən edir. Belə maliyyələşmə metodlardan birini idxal və ixracatçılara vekselin təminatına verilən kredit təşkil edir. İxracatçı müştəri vekseli ödəmə vasitəsi kimi alır. Banklar bu vekseli nəzərə (hesaba) ala bilər və ya veksələ görə girov kimi kredit verə bilər.

Şirkətlər yolda olan hesablaşma sənədlərinə, idxal və ixrac əməliyyatlarının keçirilməsinə kredit ala bilərlər.

§3.3. Lizinq – müəssisənin beynəlxalq maliyyələşmə forması kimi

Müəssisələrin beynəlxalq maliyyələşmə formalarına daxildir;

beynəlxalq lizinq, beynəlxalq faktoring, forfeyting və s.

Lizinq – sahibkarlıq fəaliyyətini bir formasıdır.

Bu gün lizinq dünyanın bir çox ölkələrində gəlir gətirən mütərəqqi xidmət sahələrindən birinə çevrilmişdir. Son 20 il ərzində lizinq əməliyyatlarının həcmi nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Buna səbəb kiçik, orta və yeni yaradılan müəssisələr üçün lizinqin ən rahat maliyyələşdirmə vasitəsi kimi çıxış etməsidir. Məhz bu səbəbdən də dünya üzrə fərdi investisiyaların 1/8-i, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı üzvü olan ölkələrdə isə 3/8-i lizinqin payına düşür. Dünya ekspertlərinin fikrincə, lizinq xidməti özünün sərfəli tərəfləri ilə dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdən başqa, hətta yüksək risk səviyyəsinə malik ölkələrdə və o cümlədən, iqtisadiyyata keçid mərhələsində olan ölkələrdə də ən səmərəli biznes fəaliyyəti kimi özünü təsdiq etmişdir. Bu biznes növünün inkişafında beynəlxalq maliyyə qrupları mühüm rol oynayırlar.

Hazırda Avropa lizinq cəmiyyətləri birliyinə 17 Avropa dövlətinin cəmiyyət və birlikləri daxildir. Sənaye investisiyalarında lizinqin daha çox xüsusi çəkisi İngiltərədə (təxminən 18 faiz), Fransa və İsveçdə (15 faiz), AFR və İspaniyada (14 faiz) özünü biruzə verir. Bu göstəricilər dünya lizinq bazarının tutumunu heç də tam dəqiqləşdirmir. Belə ki, ABŞ-da, Asiya regionunda və Avstraliyada lizinq göstəriciləri Avropanı ötüb keçmişdir. Məsələn, Avstraliyada həyata keçirilən investisiyaların 1/3-i lizinq əsasında həyata keçirilir.

Hazırda dünya üzrə 20 ən böyük lizinq bazarından 5-i orta və aşağı gəlirlə ölkələrin payına düşmüşdür. Orta gəlirli ölkələrdə lizinq vasitəsilə fərdi investisiyaların 11 faizi maliyyələşdirilir. Cənubi Koreyada fərdi kapital qoyuluşunun 20 faizdən çoxu lizinqin payına düşür. Tailanda isə bu rəqəm 20 faizə gəlib çatmır. 1973-cü ildən bəri Cənubi Koreya hökuməti ölkədə lizinqin inkişafı üçün lazımi tədbirlərin, lizinq haqqında qanunverici normativ aktların

qəbul edilməsi, vergi güzəştləri və gömrük rusumlarından azad etmənin tətbiqi, ixracın stimullaşdırılması və s. Həyata keçirməyə başladı. Həmin məsələlərin həlli, ölkədə lizinq fəaliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratdı.

Lizinq çox əlverişli maliyyələşdirmə vasitəsi olmaq etibarını müəyyən şərait daxilində müəssisələr üçün çox sərfəlidir. Belə ki, indiki dövrdə müəssisələr iri həcmli kapital qoyuluşunu həyata keçirmək üçün lazımi pul vəsaitlərinə malik olmadığından lizinqin geniş tətbiqi xüsusilə zəruridir.

Müasir lizinq 1990-cı illərdə Amerika iqtisadiyyatının keçirdiyi böhrandan sonra iş görmək istəyən, lakin maliyyə vəsaitinə ehtiyac hiss edən sahibkarlar üçün yeni maliyyələşmə mənbəyi olaraq meydana gəlmişdir. Hazırda bu sistem Amerika, Avropa və bir çox Şərq ölkələrində müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur və iqtisadiyyata vəsait qoyuluşunun 30 faizi lizinq şirkətləri tərəfindən həyata keçirilir.

Lizinq münasibətləri icarəyə nisbətən daha geniş iqtisadi münasibətlər sistemidir və lizinq icarə sisteminin bir elementidir.

İcarə münasibətləri iki tərəf arasında həyata keçirilir. Bundan fərqli olaraq lizinq üç tərəfin münasibətini idarə edir. Doğrudur, təcrübədə iki tərəf arasında həyata keçirilən lizinq münasibətlərinə də rast gəlinir. Lakin burada iki tərəfin üzərinə düşən hüquq və vəzifələri bir tərəf həyata keçirir. Bu lizinqin mahiyyətindən də açıq-aydın görünür, Belə ki, lizinqin mahiyyəti istehlakçıların sifarişi əsasında əmlakın satıcıdan (hüquqi və fiziki şəxslərdən) alınması yolu ilə istehlakçılara müəyyən müddətə icarəyə verilməsidir. DDDeməli, burada təkə icarə münasibətlərindən söhbət gedə bilməz. Əmlak bilavasitə sifarişçinin təklifi əsasında satın alınaraq icarəyə verilir. Lizinq münasibətləri aşağıdakı elementləri əhatə edir; alqı-satqı, icarə, təminat, tapşırıq, xidmət. Və s.

Lizinq təsərrüfat subyektlərinin yeni texniki və texnologiyanın tətbiqi, təchiz edilməsi ilə bilavasitə bağlıdır. Elə buna görə də bu xidmət növünü həyata keçirənlər üçün qanunvericilikdə bir sıra iqtisadi güzəştlər nəzərdə tutulur. Lakin güzəştlər bəzi hallarda öz həqiqi məqsədinə yönəldilmir. Belə ki, lizinq xidməti adı

aldında güzəştlərdən istifadə olunur, Lakin adi alqı-satqı əməliyyatları həyata keçirilir. Bu cür hallarda inkişaf etmiş ölkələrdə, hətta lizinqin vətəni sayılan Amerikada da rast gəlinir. Belə qanun pozuntularını aradan qaldırmaq məqsədilə hər il lizinq müqaviləsinin tələbləri təzələnir.

Lizinq münasibətləri kompleks iqtisadi münasibətlər sistemi olduğundan lizinq müqaviləsi ilə alqı-satqı icarə müqaviləsi arasında fərqlər mövcuddur. Aşağıdakı əlamətlərə malik olan müqavilə lizinq müqaviləsi hesab olunur. Bundan ötrü əmlak icarəçi tərəfindən yalnız məqsədli təyinat üçün istifadə olunmalı, əmlak lizinq müəssisəsi tərəfindən icarəyə verilmək məqsədilə satın alınmalı, lizinq müqaviləsinin müddəti əmlakın istismar müddətindən çox olmamalıdır. İcarə haqqı elə müəyyənləşdirilməlidir ki, bu, lizinq müəssisəsinə müqavilə müddəti ərzində çəkdiyi xərcləri ödəməyə və mənfəət əldə etməyə imkan versin. Lizinq müqaviləsində əmlakı sonradan qalıq dəyərində uyğun olaraq satın almaq hüququ da nəzərdə tutulur.

Lizinq münasibətlər sistemidir, tərəfdaşları isə bunlardır; lizinq müəssisəsi, icarəçi, satıcı, (hüquqqi və fiziki şəxslər), bank broker. Bu tərəflərin hər birinin özünəməxsus hüquq və vəzifələri vardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, lizinq biznesində liderlik edən ABŞ, Yaponiya, Böyük Britaniya, Almaniya və digər nəhəng dövlətlər məhz bank kapitalına minnədar olmalıdırlar. Buna görə də, bankların «Azərlizinq»lə birgə iştirakı haqqında fikirləşmək lazımdır.

Lizinq biznesinin maliyyələşdirilməsini yaxşılaşdırmaq üçün risklərin bölüşdürülməsinə çoxlu sayda iştirakçıların cəlb olunması məqsədəuyğundur. *Lizinq zəmanətlərinin tərkibi belə ola bilər: lizinqalan; avadanlığı hazırlayan; lizinqverən; zəmanətçi bank; bank-kreditor; sığorta şirkəti; lizinqə regional kömək fondu və nəhayət, hökumət.*

Risklərin azalmasına sublizinq də kömək edir. Bu da riskləri çoxlu sayda iştirakçılar arasında bölüşdürməyə, hər bir iştirakçı üçün zəmanətin dərəcəsini artırmağa və lizinq sövdələrinin maliyyələşdirilməsi üçün kredit ehtiyatlarının dəyərini aşağı salmağa imkan verir.

Lizinq münasibətlərində sığorta (xüsusilə, avadanlığın nəqlində, montajında və qurulmasında) mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Lizinqin formalaşmasının və inkişafının səmərəliliyi qanun və normativ aktların nə qədər təkmil olmasından çox asılıdır. Burada da birbaşa demək lazımdır ki, 29 noyabr 1994-cü ildə qəbul olunmuş «Lizinq haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu tam köhnəlmişdir və bəzi əlavələrin olunmasını tələb edir. Lizinqin növlərinə aid olan bir sıra məsələlərə, o cümlədən, lizinqalanlara verilən texnikanın müddətinə, risklərin sığortasına, gcirov məsələlərinə və s. bu Qanunda ümumiyyətlə toxunulmayıb.

Lizinq nə deməkdir? Adətən lazinq deyəndə, sənaye maşın və avadanlıqlarının istifadəsinin müəssisələr, firmalararası, kooperasiyası, onların arendası (icarəsi), ticarəti və istehsalda əsaslı vəsait qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi başa düşülür.

Amerika iqtisadi ədəbtyatlarında lizinq anlayışı qiymətli maddi əşyaların xüsusilə maşın və avadanlıqların müvəqqəti olaraq icarəyə verilməsi kimi izah edilir. İcarəyə verilən maşın və avadanlıqlar üçün haqq adətən ayda bir dəfə, yaxud rübdə bir dəfə, çox az hallarda isə ildə bir dəfə ödənilir.

Göstərmək lazımdır ki, zahirən lizinq əməliyyatının mahiyyəti bizim bildiyimiz arendanın (icarənin) mahiyyətinə oxşasa da, əslində əsaslı surətdə ondan fərqlənir və müəssisələr arasında çevik və universal təsərrüfat əlaqəli forması rolunu yerinə yetirir. Belə ki, lizinq əməliyyatında maşın və avadanlıqları icarəyə verən tərəf (icarəçi) icarə dövründə onlara qulluq edilməsi, texniki xidmət göstərilməsi, həmçinin onların etibarlı işləməsi məsuliyyətini də öz üzərinə götürür.

Təcrübədə opeprativ və maliyyə lizinq əməliyyatları geniş yayılmışdır. Omerativ lizinq əməliyyatı icarəsi və icarədar arasında 3-5 il müddətinə bağlanan kontraktla və icarə müddəti ərzində maşın və avadanlıqların dəyərinin natamam amortizasiyası ilə xarakterizə olunur. Operativ lizinq əməliyyatında icarə müddəti ərzində icarəçi maşın və avadanlıqlara qulluq edilməsini, texniki xidmət göstərilməsini, təmir, həmçinin avadanlıqların sığorta edilməsini öz üzərinə

götürür. Lizing əməliyyatı üzrə icarə müddəti qurtardıqdan sonra ya yeni kontrakt bağlanır, yaxud da maşın və avadanlıqların istehsalçıları və yaxud da ticarət şirkətləri aparılır. Bu baxımdan operativ lizing əməliyyatının əsas xüsusiyyətlərindən biri də qismən köhnəlmiş və buna görə də ucuz maşın və avadanlıq bazarının olmasıdır.

Maliyyə lizing əməliyyatı isə icarəçi və icarədar arasında 10-15 il müddətinə bağlanan kontraktla və icarə müddəti ərzində maşın və avadanlıqların ya tam, ya da onların dəyərini xeyli hissəsinin amortizasiya edilməsi ilə səciyyələnir. İcarə müddəti qurtardıqdan sonra icarədar icarə etdiyi maşın və avadanlıqları (yaxud da başqa bir qiymətli əşyanı, obyekt) geori qaytarmaq, icarə müddətinin artırmaq, yeni icarə kontraktı bağlamaq və obyekt (maşın və avadanlıqları) qalıq dəyəri ilə satın ala bilmək hüququna malikdir.

Lizing əməliyyatının üstün cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, burada icarədar üçün maşın və avadanlıqların əldə edilməsi və onların maliyyələşdirilməsi eynim vaxtda həll edilir. O, (icarədar) maşın və avadanlıqların birdəfəlik tam dəyərini ödənilməsindən azad olur və buna görə də, o, öz kapitalını asanlıqla başqa istiqamətə yönəltmək imkanı əldə edir.

Göründüyü kimi, lizing əməliyyatı böyük iqtisadi əhəmiyyətə malikdir. Lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, lizing əməliyyatı kimi iqtisadi cəhətdən əhəmiyyətli təsərrüfat əlaqəsi respublikamızın maşınqayırma sənayesində həyata keçirilmir.

Yeri gəlmişkən, göstərməliyik ki, bəzır iqtisadiyyatına keçidin indiki şəraitində lizing əməliyyatı nəinki təkə maşınqayırma sənaye miqyasında, həm də Müstəqil Dövlətlər Birliyi və beynəlxalq miqyasda da təşkil edilə bilər. Lizing əməliyyatının təşkil edilməsi mənəvi cəhətdən köhnəlmiş və həmçinin, müəssisələrdə olan artıq maşın və avadanlıqların bu cür maşın və avadanlıqlara ehtiyacı olan müəssisələrə icarəyə verilməsi və ən müasir maşın və avadanlıqların əldə edilməsi hər iki tərəfin (icarəçi və icarədarın) mənafelərinin təmin edilməsinə imkan verir.

Lizinq əməliyyatı kreditə əsaslanaraq yaranıb inkişaf etdiyindən burada bankların da rolu olduqca böyükdür. Belə ki, bank əməliyyatın gedişatında nəinki maşın və avadanlıqların idarəsi üçün müəssisələrə kredit verir, həmçinin bu cür maşın və avadanlıqların tapılıb əldə edilməsi və icarədarə çatdırılması vəzifəsini də öz üzərinə götürür.

Lizinq əməliyyatlarında iştirak edən tərəfdaşları yerləşdiyi yerdən asılı orlaraq, lizinq əməliyyatları 2 yerə ayrılır:

- daxili lizinq;
- xarici lizinq.

Daxildi lizinqdə lizinq əməliyyatının bütün iştirakçıları bir ölkənin hüquqi şəxsləri (vətəndaşları) hesab olunur. Əgər lizinq sahibi və lizinq alanlar müxtəlif ölkələrdədilsə, o zaman lizinq beynəlxalq hesab olunur və beynəlxalq lizinq idxal adlanır, yəni əgər avadanlıq xaricdən alınarsa. Əgər avadanlıq lizinq sahibinin yerləşdiyi ərazidən alınarsa, o zaman, *lizinq ixrac hesab olunur*.

Beynəlxalq təcrübədə lizinqin bir sıra müxtəlifliyi də qeyd edilir: tranzit lizinq. Tranzit lizinq o deməkdir ki, lizinq sahibi, lizinq alıcısı, satıcı (avdanlıq satıcısı) müxtəlif ölkələrdə yerləşirlər.

Beləliklə, beynəlxalq lizinqdə lizinq bazarının subyektləri kimi xarici hüquqi şəxslər çıxış edirlər. Onlar lizinq sahibinin, lizinq alıcısının və satıcının funksiyalarını yerinə yetirirlər.

Beynəlxalq təcrübədə lizinq müqaviləsinin iki formasından istifadə edilir:

1. Avadanlığın satıcısı xarici tərəfdaşına özü avadanlığı təhvil verir. Bu halda ixrac lizinq ölkəsinin və idxald lizinq ölkəsinin bankları hesablaşma funksiyasını yerinə yetirir və ya ayrı-ayrı kredit müqavilələri üzrə əməliyyatları kreditləşdirirlər.

2. Lizinq sahibi – lizinq şirkəti avadanlıq satıcıları ilə avadanlığın göndərilməsi üçün müqavilə və lizinq alıcıları ilə lizinq müqaviləsi bağlayır.

Ham aşın, avadanlıq və digər malların idxalı, həm də hazır məhsulun ixracı kimi müxtəlif xarici iqtisadi əməliyyatların maliyyələşdirilməsi alətlərindən biri di icarənin xüsusi növü olan lizinqdir.

Lizinqin istifadə edilməsinin öz üstünlükləri vardır. Çünki müasir texnologiya bazasında istehsalın yenidən qurulması və beynəlxalq bazarın ən ciddi tələblərinə cavab verən məhsulun istehsal edilməsi üçün əməkdaşlığın bu formasında xarici valyutada iri vəsaitlərin əvvəlcədən ayrılması tələbə olunmur. Lizinq götürülmüş avadanlıqda istehsal olunan məhsulun ixracından sonrakı ödəmə formalarından biri kimi istifadə oluna bilər.

Lizinq ideyası mahiyyətçə yeni deyildir. Bəzi tarixçilər və iqtisadçılar sübut etməyə çalışırlar ki, hələ eramızdan çox-çox əvvəl qədim Şumer dövlətində lizinq sövdələri bağlanırdı. Tarixçilərin fikrincə, Ərəstun eramızdan əvvəl təqribən 350-ci ildə yazdığı «var-dövlət mülkiyyət hüququnda deyil, istifadə etməkdədir» traktatında lizinq ideyasına toxunmuşdur.

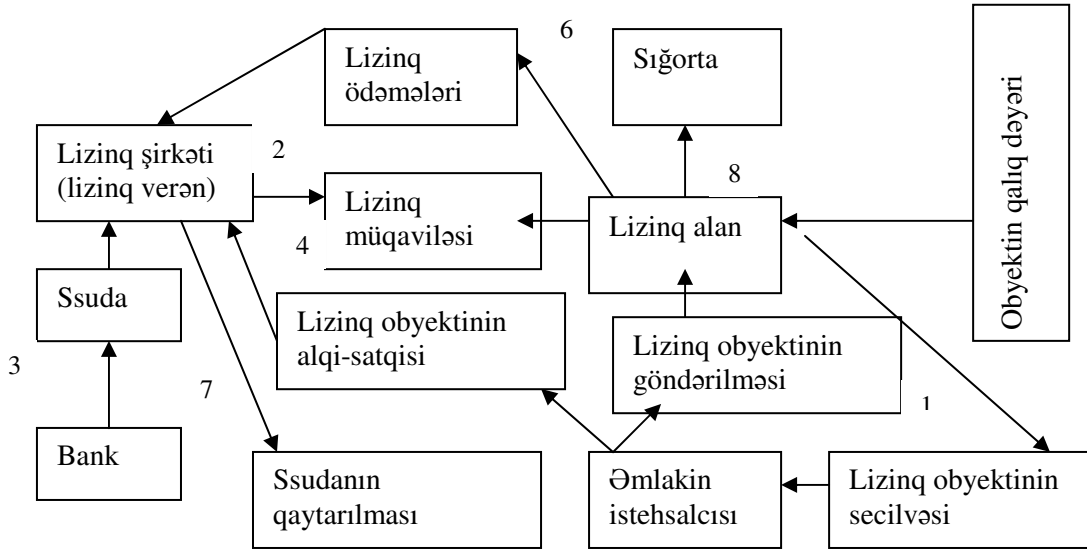
Lizinq sahibkarlığının istənilən sahədə müvəffəqiyyəti onun məzmununu və spesifik xüsusiyyətlərini düzgün başa düşməkdə, xüsusən bu mexanizmdən savadlı istifadə etməkdən daha çox asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq açıqlamaq lazımdır ki, lizinqin mahiyyəti nədən ibarətdir, onun təbiəti və potensialı, prinsipləri və təşkilati formaları hansılardır. Yalnız lizinq sistemində qoyulmuş iqtisadi mexanizmin və üstünlüklərin öyrənilməsi pratiki sahibkarlıq fəaliyyətində ondan geniş istifadəyə imkan verə bilər.

Bazar mexanizminin fəaliyyət göstərdiyi bir şəraitdə təsərrüfat subyektləri özlərini müəyyən vəsaitlərlə təmin etmək məqsədilə müxtəlif maliyyələşmə mənbələrindən istifadə edirlər. Fəaliyyət üçün zəruri olan əsas vəsaitlər, materiallar, xammal istər bu subyektlərin öz vəsaitləri hesabına, istərsə də borc vəsaitləri, yəni kreditlər hesabına əldə edilə bilər.

Kifayət qədər maliyyə resurslarına malik olmayan müəssisələr isə istehsal prosesini təşkil etmək üçün əsas vəsaitlər icarəyə götürə bilərlər. Bununla əlaqədar kredit və icarə münasibətlərinin sürətlə inkişaf etdiyi vaxtda məhz icarə və kredit

münasibətlərini özündə birləşdirən fəaliyyət sferası meydana gəlir. Məhz bu avpektdə çevik bazar mezxanizmi lizinq əməliyyatlarını zəruri edir.

Maliyyə lizinqinin sxemi

Lizinq əməliyyatları bu mənada hər üç tərəfin maraqlarını optimal təmin edən xidmət formasına çevrilir. Əvvəla, lizinq verən tərəf kimi ikr maliyyə vəsaitlərinə malik şirkətlər, kompaniyalar lizinq vasitəsi ilə özlərinin sərbəst pul vəsaitlərindən gəlir əldə etmək imkan qazanır. Eyni zamanda, onlar istehsalçılardan əldə etdikləri həmin əsas vəsaitləri istifadəçilərə icarəyə vermiş olurlar. Lizinq alan tərəf (istifadəçi) isə həmin əmlakı almaq üçün kifayət qədər sərbəst maliyyə vəsaitlərinə malik olmadıqları üçün lizinq onlara uzunmüddətli kredit formasında istehsal prosesi üçün zəruri olan əsas vəsaitləri əldə etmək imkanı verir. Bu halda istifadəçi həmin əsas vəsaitləri öz fəaliyyətində istifadə edərək gəlir əldə edir və eyni zamanda əldə etdiyi gəlirlərdən lizinq haqqı ödəyir. Üçüncü tərəf, yəni istehsalçılar üçün lizinq əməliyyatları satış prosesini sürətləşdirməklə, istehsalın fasiləşsizliyini təmin etməyə şərait yaradır. Başqa sözlə, lizinq istehsalçıya istehsal etdiyi bahalı

avadanlıqları reallaşdırmaq imkanı verir. *Beləliklə, lizinq kredit və icarə münasibətlərini özündə birləşdirən maliyyə əməliyyatı kimi çıxış edir.*

Lizinq əməliyyatları özünün hüquqi əsasını Mülki Məcəllə, Vergi Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktlarında tapmışdır. Belə ki, Mülki Məcəllənin müddəalarına görə, lizinq müqaviləsinə əsasən lizinq verən müəyyən əşyanı müqavilədə şərtləşdirilmiş müddətə lizinq alanın istifadəsinə verməyə borcludur. Bundan əlavə, Mülki Məcəllədə lizinq müqaviləsi, onun mahiyyəti, müqavilənin forması, lizinq müqaviləsində göstərməli olan zəruri rekvizitlər, tərəflərin məsuliyyəti öz əksini tapmışdır. Mülki Məcəlləyə görə, lizinq müqaviləsi yazılı formada bağlanaraq, orada əmlakın tam qiyməti, lizinq haqqının məbləği və ödənilməsi müddətləri, son haqq-hesab məbləği (qəti dəyər) və ya müqavilə vaxtından əvvəl bitərsə, son haqq-hesab məbləğinin hesablanması qaydası göstərilir.

Lizinqin iki əsas forması mövcuddur:

- qısamüddətli lizinq (cari);
- uzunmüddətli lizinq (maliyyə).

Qısamüddətli lizinq zamanı lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra əmlak lizinq verən tərəfin mülkiyyətinə qaytarılır. Maliyyə lizinqində isə müqavilə müddəti başa çatdıqdan sonra əmlak müəyyən şərtlər daxilində lizinq alanın mülkiyyətinə keçir.

Xüsusi olaraq müvəqqəti istifadəyə vermək üçün əmlak əldə edən şəxs – əmlak mülkiyyətçisi (lizinq verən), əmlakı müvəqqəti istifadəyə alan şəxs – əmlak istifadəçisi (lizinq alan), lizinq obyektini olan əmlakı satan şəxs – əmlak satıcısı lizinq subyektləridir. Lizinq fəaliyyətini, yəni xüsusi olaraq lizinq üçün alınmış əmlakın müqavilə üzrə lizinqə verilməsini gerçəkləşdirən hüquqi şəxs və ya hüquqi şəxs yaratmadan və fərdi sahibkar kimi qeydiyyatdan keçərək sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan vətəndaş lizinq verən ola bilər.

Hüquqi şəxs qismində nizamnaməsində lizinq fəaliyyəti nəzərdə tutulmuş banklar və başqa kredit müəssisələri; lizinq şirkətləri – yalnız sazişin

maliyyələşdirilməsi üzrə ixtisaslaşan maliyyə və ya maliyyə xidmətlərindən başqa həm də lizinq əməliyyatlarının gerçəkləşdirilməsi ilə bağlı başqa növ xidmətlər göstərən (məsələn, texniki xidmətlər, təlim, məsələhətlər və i.a.) universal şirkətlər; təsis sənədlərində yetərincə maliyyə vəsaiti olan lizinq fəaliyyəti nəzərdə tutulmuş istinilən firma çıxış edə bilər.

Lizinq alan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan istənilən təşkilati-hüquqi formada olan hüquqi şəxs, həm də hüquqi şəxs yaratmadan və fərdi sahibkar kimi qeydiyyatdan keçərək sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan vətəndaş ola bilər. Lizinq əmlakının satıcısı istehsalçı müəssisə, ticarət təşkilati və ya başqa hüquqi şəxs, eləcə də lizinq obyektini olan əmlakı satan vətəndaş ola bilər.

Dünyanın bir çox ölkələrində lizinq geniş istifadə olunur və sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilinin ən məqsədyönlü üsulu sayılır.

İnvestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində hələlik az istifadə edilən metodlardan biri də françayzinqdır. O, ingiliscədən tərcümədə «üstün olmaq» mənasını daşıyır. Françayzinq – iki kompaniyaların və ayrı-ayrı sahibkarların razılığı əsasında yaradılaraq müəyyən ərazidə öz firma nişanını saxlamaqla fəaliyyət göstərir. Belə firmalar adətən ticarətdə, ayrı-ayrı istehsal sahələrində lider kimi çıxış edirlər.

Öz mahiyyəti etibarı ilə françayzinq qarşılıqlı bir tərəfdən (əmtəə və xidmət bazarında parlaq ifadə olunmuş imic və şöhrətə malik şirkət) o biri tərəfə (şirkət və ya fərdi mülkiyyət sahibkarları) öz vasitələrinin istehsal etdiyi fərdləşmiş əmtəəni, görülən işi və göstərilən xidməti (əmtəə nişanı və ya firma üslubu xidmət nişanı) biznesin aparılması texnologiyası və başqa kommersiya məlumatları əvəzli təhvil-təslim edir ki, bu da o tərəfin əmtəə bazarında böyüməsini və möhkəm yer tutmasını təmin edir. Verən tərəf biznesin dirçəlməsinə təsir etməyi, texniki və məsləhət köməyini göstərməyi öhdəsinə götürür.

Françayzinqə aşağıdakı əsas əlamətlər və xüsusiyyətlər xarakterikdir:

- Françayzinqə iki tərəfin «Françeyzer» və «Françayzi» arasında sənədli şərtlərini əks etdirir.

- Françayzer müstəsna hüquqlara malik olur: əmtəə nişanı, firma üslubu, patent, ideya, müəllif hüquqlarına və başqa bu kimi hüquqlara malik olur.

- Françayzer hüquqa malik olmaqla, müəyyən şərtlər daxilində öz hüquqlarını françayziyə verir.

- Françeyzer tək halda çıxış edir, sazişdə işləyən hüquqlara təmin olunmuş Françayzilər bir necə dənə ola bilər, daha dəqiq mahiyyətə eyni metodla işləyən şəbəkələrdir. Françayzinq sazişi yüksək etikalı iş münasibətlərini əks etdirib, piramida formalı münasibətləri istisna edir, yəni distribüter şəbəkələrinin genişlənməsinə və satışına imkan vermir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Xarici iqtisadi fəaliyyət – ölkənin iqtisadiyyatının sabitləşdirilməsinin vacib amilidir. Təsərrüfat fəaliyyətinin əsas həlqəsini müəssisə təşkil edən müəssisə səviyyəsində xarici iqtisadi fəaliyyətin əsas formaları realizə olunur.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətində əsas formanı xarici ticarət, yəni mal və xidmətlərlə mübadilə təşkil edir.

Müəssisə sərbəst qaydada xarici iqtisadi fəaliyyəti həyata keçirmək hüququna malikdir.

Ölkənin iqtisadi inkişaf strategiyasından və mövcud vəziyyətdən asılı olaraq xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi həyata keçirilir. Bu əlaqələrin tənzimlənməsini zəruri edən amillərə, birincisi, ölkədə iqtisadi artıma nail olmaq və məşğulluğun təmin edilməsi aiddir. Çünki idxalın həddən artıq liberallaşdırılması nisbətən aşağı rəqabətqabiliyyətinə malik sahələrin müflisləşməsinə gətirib çıxara bilər. İkinci amil iqtisadiyyatın strukturunun dəyişdirilməsi və yeni sahələrin qorunması ilə bağlıdır. Bu, əsasən, ayrı-ayrı sənaye sahələrinin prioritet inkişafı ilə əlaqədar olur. Hər yerlə bazar, həm də xarici bazar üçün sənaye məhsullarının istehsalı iqtisadi cəhətdən stimullaşdırıla bilər. Belə ki, yeni sahələrin inkişafının ilk dövrlərində bu sahədəki firma və müəssisələrin rəqabətqabiliyyəti nisbətən aşağı olur. Üçüncüsü, ölkəyə xarici investisiyanın cəlb edilməsi məqsədilə idxalın məhdudlaşdırılması, investisiya idxalının stimullaşdırılması həyata keçirilə bilər.

Bütövlükdə, xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsi ölkənin iqtisadi və siyasi mövqeyinin möhkəmləndirilməsi ilə əlaqədardır. Bu baxımdan tədiyyə balansının tənzimlənməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki tədiyyə balansının vəziyyəti valyuta kursuna, ölkənin iqtisadi inkişafına ciddi təsir göstərən bir amildir. Bazarda qiymətləri tənzimləmək, yerli istehsalçıların müəyyən məhsul istehsalı üzrə stimullarını azaltmaq, onların müəyyən məhsul istehsalını və satışını xaricdən ölkəyə keçirməsi məqsədilə ixracın həddi məhdudlaşdırıla bilər. İdxalın məhdudlaşdırılması isə, əsasən, yerli istehsalçıların daxili bazardan

sıxışdırılmasının qarşısını almaq, digər ölkənin bu ölkənin istehsalçılarna münasibətdə tətbiq edilmiş məhdudiyyətləri aradan qaldırması və s. məqsədi güdə bilər.

Yuxarıda qeyd olunan məqsədlərə nail olmaq üçün müəssisələrin xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsi müxtəlif vasitələrlə həyata keçirilir. Həmin vasitələrin bir hissəsi yalnız məhsulların qiymətinə, bir hissəsi isə həm də onların həcminə təsir göstərirlər.

Ölkədə xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi vasitələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

Birincisi, iqtisadi proseslərə təsir istiqamətləri baxımından tənzimləmə tədbirləri proteksionist və liberal tədbirlərə bölünür. Proteksionist tədbirlər daxili bazarın xarici rəqabətdən qorunmasına yönəlir. Liberal tədbirlər isə əksinə, xarici ticarətdə maneələrin aradan qaldırılmasına istiqamətlənir ki, bu da daxili bazarda xarici firma və müəssisələr tərəfindən rəqabəti gücləndirir.

İkincisi, iqtisadi proseslərə təsir xarakterindən asılı olaraq tənzimləmə tədbirləri inzibati və iqtisadi tədbirlərə bölünür. İnzibati üsullara xarici iqtisadi fəaliyyətin lisenziyalaşdırılması, kvotalaşdırılması, valyuta tənzimlənməsi və s.-ni aid etmək olar. İqtisadi tənzimləmə üsulları iqtisadi proseslərə onun istiqamətlərinin iqtisadi maraqları vasitəsilə təsirə əsaslanır. Bunlara gömrük rüsumlarını, standartların tətbiq edilməsini, inzibati maneələrin aradan qaldırılmasını, xidmətlərin məhdudlaşdırılmasını, valyuta kursunun idarə edilməsini, vergi mexanizmini və s.-ni aid etmək olar.

İxrac-idxal əməliyyatlarının məhdudlaşdırılmasının ən geniş yayılmış formalarından biri kvotaların müəyyən olunmasıdır. Kvota – müəyyən müddət ərzində konkret əmtəənin idxal və ixracına tətbiq olunan dəyər və natural ifadə yol verilə bilən məhdudiyyətləri əks etdirir. Onun tətbiqi yerlə istehsalçıların yerlə bazarda təmin edilmiş paya sahib olmalarına səbəb olur. İdxal kvotalarının tətbiqi nəticəsində adətən ixracatçı-firmalar məhsul vahidinə daha çox gəlir əldə edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, idxal kvotaları heç də həmişə yerlə istehsalçıları müdafiə etmək məqsədi güdmür, onlardan, bəzən, xarici iqtisadi siyasətin vasitəsi kimi də

istifadə edirlər. İdxal kvotaları müxtəlif ölkələr üzrə müəyyən edilir və bununla da idxalın bir və ya məhdud sayda ölkədən asılılığı aradan qaldırılır. Digər tərəfdən, kvotalar müəyyən edilərkən ölkə öz məhsulunu kvota verdiyi ölkəyə ixracı ilə bağlı danışıqlarda ondan (kvotadan) bir vasitə kimi istifadə edir. Qeyd edilənlərlə yanaşı, idxal kvotasının mənfi tərəfi onunla əlaqədardır ki, bir ölkədə istehsal olunmuş məhsulun digər ölkənin kvotası daxilində üçüncü ölkəyə gətirilməsi hallarının müəyyən olunması və bunun qarşısının alınması işi nisbətən çətin olur.

İxrac kvotaları yerli istehlakçıları nisbətən ucuz qiymətə kifayət qədər əmtəə ehtiyatı ilə təmin etmək, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə, həmçinin ixracı məhdudlaşdırmaqla xarici bazarlarda qiyməti qaldırmaq məqsədi daşıya bilər.

İxracın «kөнüllü» məhdudlaşdırılması və minimal idxal qiymətlərinin müəyyən olunması haqqında müqavilələrin bağlanması vasitəsi kimi də kvotalardan istifadə oluna bilər. İxracın «kөнüllü» məhdudlaşdırılması zamanı ixracatçı idxalçı ölkəyə müəyyən əmtəələrin həcmcə məhdudlaşdırılması haqqında öz üzərinə öhdəliklər götürür.

Ticarəti qadağan edən kvotalaşdırmanın spesifik tipii embarqo - qadağa adlanır. Embarqo konkret ölkəyə müəyyən məhsul növünün və ya bütün növ məhsulların idxalı və ixracı ilə əlaqədar tətbiq edilə bilər.

Lisenzialaşdırma sistemi dövlətin səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən məhsullar üzrə xarici iqtisadi əməliyyatların aparılmasına xüsusi razılığın verilməsini nəzərdə tutur. Müəssisə və ya firma lisenziya almaq üçün, adətən, əvvəlcədən xaricə öz məhsulunun nümunəsini göndərir. Lisenzialaşdırma birbaşa imtina ilə əlaqədar ixrac və ya idxal məhdudlaşdırır, həm də əlavə xərclərlə, gecikdirmələrlə, qeyri-müəyyənliklə əlaqədar ticarətə mane olur.

Lisenzialaşdırmaya uyğun olan tənziqləmə vasitələrindən biri də valyuta nəzarətidir. Xarici iqtisadi fəaliyyətə valyuta nəzarəti formaları müxtəlifdir. Məsələn, bu formalardan biri valyuta nəzarətinin tətbiq olunduğu ölkəyə idxalçı müəssisənin idxalın haqqını ödəmək üçün valyuta əldə etmək məqsədilə dövlət orqanına müraciət etməsidir. Valyutanın ayrılması imkanlarının qeyri-müəyyənliyi

ildə yanaşı, bu proseduraya sərf olunan əlavə xərc və vaxt da xarici ticarət üçün maneəyə çevrilir.

Xüsusi icazələrin tələb olunması ilə eyni olan vasitələrdən biri də inzibati maneələrdir. İnzibati maneələrin mövcudluğu qeyri-müəyyənlik yaradır və əmtəə-material ehtiyatlarının saxlanması xərclərini artırır. Bu maneələrə məhsulların yoxlanılmasında vaxt itkisinə yol verilməsi, onların sənədləşdirilməsinin gecikdirilməsi, bəzi məhsulların yalnız bir gömrük məntəqəsindən qəbulu və s. aiddirlər.

Xarici ticarətin məhdudlaşdırılması dövlətin bu əməliyyatlara qarışması ilə əlaqədardır. Xaricdə məhsulun satışından mənfəət qazanmaqla yanaşı, firmaların bir çoxu bu məhsulların nəqlini, onların sığortalanmasını, konsaltinq və bank xidmətlərini həyata keçirməklə də gəlir əldə edirlər. Bəzi ölkələrdə xarici ticarətlə məşğul olan yerli müəssisələrə belə xidmətlər daha tez və yüksək keyfiyyətdə yerinə yetirilir. Bu işlər, adətən, dövlət tərəfindən yetərinə stimullaşdırılır. Digər tərəfdən, ölkəyə idxal olunan məhsullarla əlaqədar qeyd edilən xidmətlərin yerli müəssisə və firmaları tərəfindən göstərilməsinin tələb olunması da xarici ticarətin tənzimlənməsi vasitələrinə daxildir.

Əgər ölkənin ümumi xərclərində dövlət alış xərclərinin payı yüksəkdirsə, bu, xarici ticarət üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ölkələrin mütləq əksəriyyətində dövlət sifarişləri əsasında əmtəələr alınarkən yerli istehsalçıların məhsullarına üstünlük verilir. Bəzən dövlət orqanı xarici məhsulu almaq üçün onun qiymətinin yerli məhsulun qiymətindən müəyyən olunmuş kəmiyyətdə aşağı olması tələbini irəli sürə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, xarici ticarətin tənzimləmə vasitələrindən biri də idxal olunan məhsullara minimum qiymətlərin müəyyən edilməsidir. Belə ki, ölkələrin əksəriyyətində idxal olunan məhsulun qiymətinin yerli istehsalçıların məhsullarından əhəmiyyətli şəkildə fərqlənməsinə və maya dəyərindən aşağı satılmasına yol verilmir. Əgər idxal olunan məhsulun qiyməti müəyyən olunmuş hədlərdən aşağı satılırsa, onda ona qarşı antidempinq rüsumu tətbiq edilir ki, bu da həmin məhsulların idxalının çətinləşməsi ilə nəticələnir.

Hazırda xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində kreditləşmədən də geniş istifadə olunur. Burada əsas məqsəd yerli istehsalçıların ixrac fəaliyyətinin genişləndirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Müasir dövrdə ixrac kreditlərinin verilməsində kommersiya bankları ilə müqayisədə dövlət banklarının şərtləri daha güzəştli olur.

Müəssisənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin sığortalanması ixracın genişləndirilməsinin mühüm vasitələrindən biridir.

Azərbaycan Respublikasının xarici ticarətinin strukturunda xam neft, neft məhsulları və neft sənayesi ilə bağlı texnologiya mütləq üstünlüyə malikdir. Bu vəziyyət xarici ticarətdə bir məhsuldcən asılılığı gücləndirməkdə və ölkənin xarici şoklara həssaslığını artırmaqdadır. Ölkə iqtisadiyyatında risklərin azaldılması, dövlətin iqtisadiyyatdakı çəkisinin və imperativ rolunun optimallaşdırılması, dünya iqtisadiyyatına daha səmərəli əsaslarla inteqrasiya kimi məsələlər xarici ticarət sahəsində aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri edir:

- xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi;
- ixracın və idxalın əmtəə strukturunun diversifikasiyası;
- idxal-ixrac əməliyyatlarında Sərbəst Dönərli Valyuta (SDV) ilə hesablaşmaların diversifikasiyası;
- ÜTT prinsipləri çərçivəsində daxili bazarın qorunması imkanlarının araşdırılması;
- idxaldı əvəz edən yerli mallar istehsalını stimullaşdırmaq məqsədilə xarici ticarət siyasətinin təkmilləşdirilməsi;
- preferensial ticarət rejimlərdən istifadə imkanlarının araşdırılması;
- özəl sektorun ixraca təşviqi;
 - anti-dempinq tədbirlərinin hazırlanması və zərurət olduğu təqdirdə həyata keçirilməsi;
 - xarici ticarət statistikasının təkmilləşdirilməsi sahəsində müvafiq dövlət qurumları ilə əməkdaşlığın həyata keçirilməsi;

- elektron ticarətlə bağlı tendensiyaların və bunun xarici ticarət aspektlərinin təhlili və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, elektron ticarət – informasiya sistemlərindən istifadə edilməklə malların alqı-satqısı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə həyata keçirilən fəaliyyətləri ehtiva etməkdədir. Ölkədə internetin sürətlə yayılması, kömpüter sahibi olanların və istifadəçilərinin sayının artması elektron ticarətə olan marağı da artırmaqdadır.

Xarici ticarətin inkişafı sahəsində qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün aşağıdakı istiqamətlərdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- xarici ticarət fəaliyyəti sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirmək, bu sahədə vəziyyəti araşdırmaq və müvafiq tədbirlər görmək;

- Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət siyasətini işləyib hazırlamaq;

- Azərbaycan Respublikasının ikitərəfli və çoxtərəfli xarici ticarət əlaqələrinin həyata keçirilməsi, bu sahədə danışıqlar aparılması, müvafiq müqavilələrin (sazişlərin, kontraktların) layihələrinin hazırlanması, onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada imzalanması və həyata keçirilməsi üçün tədbirlərin görülməsini təmin etmək, xarici ölkələrdə keçirilən tədbirlərin işində iştirak etmək və bu kimi tədbirlərin ölkədə keçirilməsini təşkil etmək, xarici hüquqi və digər şəxslərlə əməkdaşlığı həyata keçirmək, danışıqlar aparmaq, müqavilələr (sazişlər, kontraktlar) hazırlamaq, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin həyata keçirilməsini öz səlahiyyətləri daxilində təmin etmək;

- beynəlxalq iqtisadi (ticarət) və maliyyə (maliyyə-kredit) təşkilatları ilə, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının üzv olduğu (iştirak etdiyi) müvafiq təşkilatlarla ticarət sahəsində əməkdaşlıq etmək, onların keçirdiyi tədbirlərdə iştirak etmək, həmin təşkilatlarla münasibətlərdə müəyyən edilmiş qaydada ölkəni təmsil etmək;

- Azərbaycan Respublikasının dünya ticarət sistemində inteqrasiyası istiqamətində aparılan fəaliyyəti əlaqələndirmək, xarici ticarətdə Azərbaycan

Respublikasının rəqabət qabiliyyətinin artırılması və ticarət rejiminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təhlillər aparmaq və müvafiq təkliflər hazırlamaq, onların həyata keçirilməsi üçün müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etmək;

- beynəlxalq nəqliyyat, malların tranziti, habelə xarici ticarət daşımaları ilə bağlı beynəlxalq müqavilələrin layihələrinin hazırlanmasında, onların razılaşdırılmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;

- ölkənin ixrac potensialının inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan mallarının və xidmətlərin xarici bazarlara çıxarılması, bunun üçün əlverişli şəraitin yaradılması, ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiya olunmasını təmin etmək üçün tədbirlər işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək;

- xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçılarını zəruri iqtisadi, hüquqi informasiya ilə təmin edilməsi üçün tədbirlər görmək, xarici ticarət fəaliyyəti məsələləri üzrə zəruri informasiya sistemlərini yaratmaq;

- dünya mal və xidmət bazarlarının konyukturunu təhlil etmək, bununla bağlı təkliflər vermək və bu sahədə tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək;

- ticarət sahəsində Azərbaycan Respublikasına qarşı ayrı-seçkilik siyasətinin yürüdüldüyü halları müəyyən etmək, bununla bağlı aidiyyəti üzrə müvafiq təkliflər təqdim etmək və həyata keçirilməsində iştirak etmək;

- müxtəlif ölkələrdə tətbiq edilən Ümumiləşdirilmiş Preferensiyalar Sistemlərini (ÜPS) öyrənmək və Azərbaycan Respublikasının ÜPS-lərdən səmərəli istifadə imkanlarını araşdırmaq və bu istiqamətdə müvafiq təkliflərlə çıxış etmək;

- elektron ticarətlə bağlı tendensiyaları və onun xarici ticarət aspektlərinin təhlil etmək, ölkədə elektron ticarətin inkişaf xüsusiyyətlərini ödyrənmək və bu istiqamətdə müvafiq təkliflərlə çıxış etmək;

- xarici ticarət məsələləri ilə əlaqədar beynəlxalq hesabatları müntəzəm təhlil etmək, sistemləşdirmək və bunlardan irəli gələrək xarici ticarətin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər hazırlamaq və s.

Gözlənilən nəticələr:

- xarici ticarət prosedurlarının sadələşdirilməsi ticarət azadlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə;
- ixracın və idxalın əmtəə, ölkə və saziş növləri üzrə strukturunun diversifikasiyası ölkə iqtisadiyyatının xarici iqtisadi şoklara qarşı dayanıqlıq səviyyəsinin artmasına;
- xarici ticarət siyasətinin təkmilləşdirilməsi idxalı əvəz edən yerli mallar istehsalının stimullaşdırılmasına;
- preferensial ticarət rejimlərdən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi qeyri-neft sektoru üzrə ixracın, o cümlədən, özəl sektorun ixraca təşviqinə;
- xarici ticarət statistikasının təkmilləşdirilməsi xarici ticarət sahəsində daha sağlam təhlillərin aparılmasına;
- elektron ticarətlə bağlı tendensiyaların və bunun xarici ticarət aspektlərinin təhlilinin ölkədə elektron ticarətin inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsinə,

Xarici ticarət siyasətinin prioritet istiqamətləri:

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasına əsasən ixrac yönümlü iqtisadi model əsas götürüldüyündən, qeyri-neft məhsullarının ixracının genişləndirilməsi və ixrac prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi məqsədilə orta müddətli dövrdə ölkədə tətbiq edilən xarici ticarət siyasətinin prioritet istiqamətləri aşağıdakılar olacaqdır:

- xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması və ölkənin ixrac potensialından maksimum səviyyədə istifadənin təmin edilməsi və ölkənin milli iqtisadi maraqları təmin edilməklə Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzvolma prosesinin davam etdirilməsi;
- ixrac edilən və ixrac potensialı olan məhsulların keyfiyyət standartlarının yüksəldilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq standartlara uyğun məhsul istehsal edən müəssisələrin stimullaşdırılması və milli brendlərin yaradılmasının dəstəklənməsi;

- regionların inkişafında böyük rolu olan kənd təsərrüfatı və emalı məhsullarının hədəf bazarlara çıxış imkanlarının araşdırılması və artırılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- Azərbaycan mənşəli məhsulların xarici bazarlara maneəsiz ixrac edilməsi məqsədilə müvafiq qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlərin davam etdirilməsi;

- Ümumiləşmiş Preferensiyalar Sistemləri çərçivəsində əldə edilən güzəştlərdən maksimum səviyyədə istifadənin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- ticarətin asanlaşdırılması, o cümlədən, ticarət zamanı rəsmiləşdirmə işlərinin müddətinin qısaldılması və bununla bağlı xərclərin aşağı salınması üzrə işlərin davam etdirilməsi;

- xarici ticarətin inkişafı üçün infrastruktur təminatının daha da yaxşılaşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi;

- tarif dərəcələrinin optimallaşdırılması, qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin azaldılması, ölkə daxili istehsalın artımını dəstəkləyəcək və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edəcək idxalam siyasətini tətbiq edilməsi;

- antidempinq qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və zəruri hallarda müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- Azərbaycan mənşəli kənd təsərrüfatı məhsullarına xarici bazarlarda tətbiq edilən diskriminasiya tədbirlərinin araşdırılması və zərurət yarandığı təqdirdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- müqayisəli üstünlüyə malik olan Azərbaycan mənşəli məhsulların dünya bazarlarına çıxış imkanlarının artırılması məqsədilə ixracatçı müəssisələrin beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda iştirakının stimullaşdırılması;

- Azərbaycanın mili maraqlarına uyğun olaraq ticarət sahəsində ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərə qoşulması istiqamətində müvafiq işlərin davam etdirilməsi;

- xarici ticarət sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və xarici ticarət siyasətinin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə ölkəmizin milli maraqlarına uyğun, elmi-praktiki üsullara əsaslanan müavir ticarət siyasəti metodlarının tətbiq edilməsi;

- ixracatda elektron ticarət xidmətlərindən geniş istifadə imkanlarının araşdırılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində müvafiq işlərin görülməsi;

- ixracın genişləndirilməsi məqsədilə ixracatçılara dövlət dəstəyi üzrə mexanizmlərin araşdırılması, ixracatçılara maliyyə dəstəyinin göstərilməsi üzrə banklar tərəfindən ixrac kreditlərinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində müvafiq işlərin görülməsi.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2014-cü il və sonrakı 3 il ərzində Azərbaycan Respublikası beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığını davam etdirəcək və cəlb edilən maliyyə, texniki yardım layihələrinə, həmçinin, qrantlara və kreditlərə əsasən icrası davam edən layihələrin, o cümlədən, yeni layihələrin icrasına istiqamətlənəcəkdir.

Ortamüddətli dövrdə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın prioritet istiqamətlərini aşağıdakılar təşkil edəcəkdir:

- iqtisadiyyatın diversifikasiyası və qeyri-neft sektorunun (kənd təsərrüfatı, turizm, təhsil və s.) inkişafı;

- regionların inkişafı;

- infrastrukturun inkişafı (nəqliyyat, su təchizatı, enerji sektorları və s.) və potensialın gücləndirilməsi;

- özəl sektora, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi;

- kənd təsərrüfatı və kənd ərazilərinin inkişafının dəstəklənməsi;

- alternativ və bərpa olunan enerji sahəsinin inkişaf etdirilməsi;

- ətraf mühitin mühafizəsi və tullantıların idarəçiliyi.

Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın istiqamətləri və prioritetləri və prioritetlər əsasən ölkə ilə bu qurumlar arasında hazırlanmış ölkə əməkdaşlıq strategiyaları çərçivəsində müəyyən olunur.

Bundan başqa, mövcud tendensiya ölkəmizdə 2014-cü il və sonrakı 3 il ərzində aparıcı dünya dövlətlərinin aidiyyəti qurumları, həmçinin bir sıra beynəlxalq donor təşkilatları tərəfindən geniş spektrli regional və birbaşa texniki fərdim və grant layihələrinin icrasının davam edəcəyini deməyə əsas verir. Burada əsas hədəf donor təşkilatları ilə əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi və fəaliyyətin səmərəli koordinasiya olunması vasitəsilə vəsaitlərin və texniki yardımın ölkə iqtisadiyyatında qarşıda duran əsas vəzifə olan qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsində prioritet kəsb edən və ehtiyacı olan sahələrə yönəldilməsi olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. «Valyuta tənzim haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 21 oktyabr, 1994-cü il.
2. «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 1995-ci il.
3. Azərbaycan Respublikasında valyuta tənzimlənməsinin sərbəstləşməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanı. 28 fevral, 1995-ci il.
4. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1996-cı il.
5. «Lizin xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Noyabr, 1994-cü il.
6. «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 1995-ci il.
7. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2014.
8. Azərbaycan Respublikasının 2014-cü il dövlət büdcəsinin zərfi II. Bakı, 2013.
9. «Maliyyə – sənaye qrupları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1995.
10. prof.Z.F.Məmmədov. Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi. Bakı, 2003.
11. Xankişiyev B.A. Sığorta fəaliyyətinin əsasları. Bakı, 2006.
12. T.Ə.Hüseynov «Firmanın iqtisadiyyatı». Dərslik, Bakı. 2009.
13. T.S.Vəliyev, H.M.Məmmədov. İqtisadiyyat. Bakı, 1998.
14. T.Ə.Hüseynov «Sənayenin iqtisadiyyatı», Bakı, 2000.
15. A.M.Kovaleva. «Finansı». Moskva, 1996.
16. M.M.Садыгов, Б.З.Зейналов, Г.М.Садыгова, В.Ф.Алиев «Рыночная экономика: Финансы и налоги». Баку, 2001.
17. Л.А.Дробзина «Финансы», Москва. 2001.

18. С.В.Большаков «Финансы предприятий теория и практика». Учебник. Москва, 2005.
19. А.М.Бабич, Л.Н.Павлова «Финансы». Учебник. Москва, 2000.
20. Б.Я.Горфинкель, Б.А.Швандарь. Экономика предприятия. Учебник. Москва, 2003.
21. А.С.Нешиной. Финансы. Денежное обращение. Кредит. Учебник. Москва, 2009.
22. M.M.Sadıqov, E.Ə.Balayeva, Ş.Ü.Nəmişəyeva «Beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri və xarici ölkələrin pul-kredit sistemi». Bakı, 2003.
23. Т.Ə.Hüseynov «Müəssisənin iqtisadiyyatı». Dərslik, Bakı 2005.
24. В.Я.Горфинкель «Экономика предприятия». Учебник. Москва, 2004.
25. А.Д.Шеремент, Р.С.Сайфулин «Финансы предприятий». Учебное пособие. Москва, 1997.

РЕЗЮМЕ

Внешнеэкономическая деятельность предприятия представляет собой производственно-хозяйственную деятельность, включающую экспорт и импорт товаров, совместное предпринимательство и т.д.

В условиях рыночного хозяйства все предприятия и организации получили право самостоятельно выходить на внешний рынок, самостоятельно заключать договоры с партнерами из зарубежных стран, открывать валютные счета и т.д.

Таким образом, предприятие становится основным звеном внешнеэкономической деятельности.